Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Պուշկին

II տպագր

Թիֆլիս

1891

Սերբ
311

2003

Մեր
311
ար.

Ղ. ԱՂԱՑԵԱՆՑ

ԱՆԱՀԻՏ

38

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՆՆ Է 15 կ.

ԹԻՖԼԻՍ
ՏՊԱՐԱՆ „ԱՐՕՐ“ Տ. ՆԱԶԱՐԵԱՆԻ
1891

1640

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 28-го января 1891 г.

311-2003
(4549 41/R-

Тип. „Ароръ“ Т. Я. Назарьянъ, уг. Гол. пр. и Бар. ул.

№ 310

Ա.

Մի ժամանակ Աղուանից աշխարհի թագաւորական քաղաքը Պարտաւն էր, որ այժմ աւերակ է և ասումէ Բարդա։ Դա գտընուումէր այժմեան Դանձակի և Շուշայ մէջ տեղը՝ Թարթառ գետի վրայ։ Այդ տեղ էր Վաչէ թագաւորի հոյակապ ապարանքը իր ընդարձակ ծառաստանով՝ որ երկարումէկ ձգւած էր Թարթառի ափովը։ Այդ հինօրեայ արհեստական անտառը բնականից գերազանցումէր իր հսկայական չինարներով ու բարդիներով, որոնց բարձրութեան ստւերի տակ ծածկուումէին քաղաքի նոյն իսկ ամենաբարձր աշտարակները։ Նրա չորս կողմով քաշւած ամուր պարիսպը վանդակի պաշտօն չէր կատարում բնաւ այն թեթեւաշարժ ու արագավազ այծեամների ու եղջերուների համար, որոնք այնտեղ խմբերով զբօսնելու եւ խաղալու ազատ ասպարէզ ունէին։

Մէկ անգամ Վաչէ թագաւորի միամօր որդին, Վաչագանը, որ մի նորահաս երիտասարդ էր, պալատի պատշգամբի վրայ կռթնած, նայումէր իրանց այդ ծառաստանին։ Եղանակը գարնանային էր և կէսօրից առաջ։ Աշխարհի բոլոր երգեցիկ թռչունները՝ կարծես խօսք մէկ արած՝ հաւաքւել էին այդ ծառերի վրայ, որ մի ընդհանուր նրւագահանդէս սարքեն և իրար հետ մրցեն։ Մինն իր սրինգն էր փչում,

միւսն իր փողը, բայց յաղթանակը խօսողն էր տանում։ Սոխակն էր այդ խօսողը՝ բիւլբիւլն Աղւանից, սիրահար սրտերի միակ մխիթարիչը։ Նա որ սկսում էր նըւագել իր բիւրաղի քնարը, իսկոյն լռում էին միւսները, և ականջները սրած՝ նրան էին լսում և նրա դայլայլիկի բիւրաւոր ելևէջներից դաս առնում։ Մինը սովորումէր նրա ծլըլոցը, միւսը նրա կլկլոցը, մինը շըշըւալը, միւսը սուլելը, և մէկ էլ յանկարծ ամենքը միասին, միախառն ձայնով սերտումէին իրանց սովորած եղանակները։

Արդեօք սրանց էր ականջ դնում Վաչագանը այնպէս լուռ, այնպէս ակնապիշ։ Ո՛չ... Ուրիշ հոգս, ուրիշ ցաւ կար նրա սրտումը. սրանք միայն սաստկացնումէին նրա ցաւը և խոր տխրութեան մէջ ձգում նրան։

Այս տխուր մտմտուքից հանեց Վաչագանին նրա մայրը՝ Աշխէն թագուհին, որ այդ պահուն մօտեցաւ նրան և մօտը նստելով հարցրեց.

— Վաչիկ, ես տեսնումեմ, որ դու սրտումդ մի ցաւ ունիս, բայց թաքցնումես մեզանից։ Որդի, ասա ինձ, ինչո՞ւ համար ես այդպէս տխուր։

— Մայր, ճշմարիտ ես ասում, պատասխանեց որդին,—աշխարհիս փառքն ու վայելչութիւնը աչքիս չեն երևում։ Ուզումեմ հեռանալ աշխարհիցս, դնալ անապատ։ Ասում են՝ Մեսրոպ վարդապետը կրկին եկել է Հացիկ, իր շինած վանքումը միաբանութիւն է հաստատել, աշակերտներ ժողովել. ուզումեմ ես էլ դնալ այնտեղ։ Մայր, դու չգիտես, թէ ի՞նչքան լաւ գիւղ է այդ Հացիկը։ Այնտեղի թէ տղէքը և թէ աղջկէքը այնպէս սրամիտ, այնպէս զեղեցիկ են, որ եթէ տեսնես՝ կըմնաս հիացած։

— Ուրեմն նրա համար ես գնում Հացիկ, որ այնտեղ տեսնես քո սրամիտ Անահիտին։

— Մայր, դու որտեղից գիտես նրա անունը։

— Մեր պարտիզի սոխակները բերին ինձ այդ համբաւը։ Սիրելի Վաչիկ, ինչո՞ւ ես մոռանում, որ դու Աղւանից թագաւորի որդին ես։ Թագաւորի որդին կամ թագաւորի, կամ մեծ իշխանի աղջիկ կուզի և ոչ թէ մի գեղջկուհի։ Վրաց թագաւորը երեք աղջիկ ունի, կարող ես ընտրել նրանցից որին կամենաս։ Գուգարաց Բդեշխն ունի մի շատ գեղեցիկ աղջիկ, որ իր միակ ժառանգն է, իր հարուստ կալուածների միակ տիրուհին։ Սիւնեաց իշխանն ունի դարձեալ մի շատ սիրուն աղջիկ. վերջապէս մեր հազարապետի Վարսենիկն ի՞նչ պակաս աղջիկ է,—մեր աչքի առջև մեծացած, մեր ձեռքով կրթուած.....

— Մայր, ես արդէն ասեցի, որ պիտի երթամ վանք, բայց եթէ դուք ուզումէք, որ ես անպատճառ ամուսնանամ, ապա գիտացէք, որ իմ ուզածը միայն և միայն Անահիտն է.....

Այս ասեց Վաչագանը և ամօթից կարմրելով վազեց դէպի պարտէզ, ինչպէս մի ծանր բեռից ազատուած փախստական գերի.....

Բ.

Վաչագանի քսան տարին նոր էր լրացել։ Նա երկայնացել էր իրանց պարտէզի բարդիների նման, բայց շատ քնքոյշ, տժգոյն և վատառողջ էր։ Մանկութիւնից կրօնական կրթութիւն ստանալով մեծն Մեսրոպի աշակերտների մօտ, մտադիր էր իր վարդապետների օրինակին հետևիլ—քաշուիլ մի վանք, աշակերտներ պատրաստել

և քարոզութեան նըւիրուիլ։ Բայց նրա այդ ձգտումը հակառակ էր իր ծնողաց կամքին, ըստ որում ինքն էր նրանց միակ զաւակը, ինքն էր Աղւանից թագաւորութեան միակ ժառանգը։

„Որդեակ իմ Վաչագան, ասումէր հայրը շատ անգամ,—դու գիտես, որ իմ յոյսը միայն դու ես, դու պէտք է մեր տան ճրագը վառ պահես, մեր օջաղի յիշատակը՝ կենդանի։ Պէտք է ուրեմն ամուսնանաս, ինչպէս որ աշխարհիս օրէնքն է“։

Որդին միայն կարմրումէր հօր այդ առաջարկութիւնը լսելիս և չէր իմանում ինչ պատասխան տայ, ըստ որում ամուսնութեան վրայ նա չէր մտածել և չէր էլ ուզում մտածել։ Բայց հայրը նրան հանգիստ չէր տալիս և նոյն առաջարկութիւնը, աւելի գրաւիչ խօսքերով՝ նա անում էր շաբաթը մի քանի անգամ։ Հօր այդ ստիպմունքներից ազատ մնալու և նրան ուշ ուշ տեսնելու համար, ինքն իրան որսորդութեան տրւաւ Վաչագանը, թէև զբօսասէր չէր, այլ աւելի սիրումէր շարունակ տանը նստել և կարդալ։ Այնուհետև առաւօտները վեր էր կենում շատ վաղ և ընկնում սար ու ձոր և երեկոները շատ ուշ յետ դառնում։ Երբեմն երեք չորս օրով ուշանումէր և ծնողացը տարակուսութեան մէջ ձգում։ Շատ իշխանների որդիք ուզումէին նրան ընկերանալ և նրա հետ միասին ման գալ, բայց ինքը չէր յօժարում։ Նա հետը վերցնումէր միայն իր մտերիմ և քաջ ծառային՝ Վաղինակին, որ մի պնդակազմ և քաջառոյզ տղամարդ էր, և իր հաւատարիմ շունը՝ Զանգին, որ թէև դեռ լակոտ, բայց արդէն մի ահագին գամփռ էր։ Սրանց հանդիպող մարդիկը չէին իմանում՝ որ մինը թագաւորի որդին է և միւսը նրա ծառան, ըստ որում երկուսն էլ միևնոյն հասարակ որսորդի հագուստն ունէին հագած, երկուսն էլ միևնոյն նետաղեղը ուսներին և լայնաշեղը դաշոյնը կախած գոտիկներից. միայն պաշարի պարկը Վաղինակն էր կրում։ Շատ անգամ իջնումէին զանազան գիւղերում և Վաչագանը, իբրև մի օտար մարդ, ծանօթանումէր գիւղացոց կեանքին, տեսնումէր նրանց ամենօրեայ հոգսերն ու կարիքները, նկատումէր, թէ ո՞վքեր են բարութիւն անում և ո՞վքեր անիրաւութիւն։ Յանկարծ շատ կաշառակեր դատաւորներ հեռացնումէին իրանց պաշտօնից և նրանց տեղ լաւերն էին նշանակւում, շատ գողեր բռնւում ու պատժւում էին, շատ նեղութեան մէջ ընկած տներ և համայնքներ օգնութիւն էին ստանում թագաւորից, առանց իմաց տալու նրան իրանց նեղութիւնը։ Այսպէս մի աներևոյթ զօրութիւն ամեն տեղ ամեն բան տեսնումէր և հոգացողութիւն անում։ Այս տեսնելով՝ ժողովուրդն սկսեց հաւատալ, որ Վաչէ թագաւորը Աստուծոյ պէս իմանում է, թէ ո՞ւմ ինչ է պէտք և ո՞վ է պատժի կամ վարձատրութեան արժանի մի բան արել։ Էլ ոչ մի տեղ ո՛չ գողութիւն էր լինում և ո՛չ մի ուրիշ անարդարութիւն։ Բայց ոչ ոք չէր իմանում, որ այդ լաւ փոփոխութեան միակ պատճառը թագաւորի որդին էր։

Վաչագանի այստեսակ թափառական ճանապարհորդութիւնը իր համար էլ ունեցաւ լաւ հետևանք։ Նա աւելի զըւարթացաւ և առոյգացաւ։ Նա սկսեց աւելի ուժեղանալ և ճարպիկանալ՝ քան թէ առաջ էր։ Մօտիկից տեսնելով ժողովրդի հոգսերը, նա զգաց, թէ ինչքան բարիք կարող է անել մի թագաւոր իր երկրի համար, և սկսեց փոքր առ փոքր ճգնելու միտքը թողնել։ Նրա սրտի սէրն արդէն վառելու յատկութիւն էր ստացել, հարկաւոր էր միայն մի առիթ, մի շփումն, որ ցոլային նրա լուսափայլ ճառագայթները. այդ առիթը շուտով վրայ հասաւ։

Մէկ օր՝ իրանց սովորական որսորդութեան ժամանակ՝ Վաչագանն ու Վաղինակը հասան մի գիւղ և նստեցին նրա աղբիւրի մօտ որ հանգստանան։ Շատ դադրած ու քրտնած էին։ Գիւղի աղջկէքը եկել էին աղբիւրից ջուր տանելու և հերթով լցնումէին կուժերն ու փարչերը։ Վաչագանը սաստիկ ծարաւել էր։ Նա ջուր ուզեց, և աղջիկներից մինը լցրեց փարչը և ուզեց Վաչագանին տալ, բայց մի ուրիշ աղջիկ նրա ձեռքից խլեց փարչը և դարտկեց։ Ինքը նորից լցրեց, բայց էլի դարտկեց։ Վաչագանի թուքը ցամաքել էր, և անհամբեր սպասում էր, թէ երբ պէտք է արդեօք նրան ջուր հասցնեն, բայց մեր անծանօթ աղջկայ հոգը չէր այդ, նա կարծես խաղ էր անում, լցնում դարտկում էր և այդ կրկնեց չորսրհինգ անգամ, միայն վեցերորդ անգամին տարաւ իրան անծանօթ որսորդին տրուաւ։

Վաչագանը երբ որ խմեց և փարչը տրուաւ Վաղինակին, ինքն սկսեց խօսեցնել աղջկանը, և հարցրեց թէ ինչու նա խկոյն չբերաւ ջուրը. չլինէ թէ կատակ անել ուզեց կամ բարկացնել։ Աղջիկը նրան պատասխանեց.

— Մենք սովորութիւն չունինք մի օտար երիտասարդի հետ կատակ անել, մանաւանդ երբ նա ջուր է ուզում։ Բայց ահա՛ ինչ էր իմ միտքը։ Ես տեսայ որ դուք դադրած ու քրտնած էք, իսկ այդ վիճակի մէջ սառը ջուրը վնաս է մարդուն, դրա համար ես գիտութեամբ ուշացրի, մինչև դուք մի փոքր հանգստանաք և հովանաք։

Աղջկայ խելօք պատասխանը զարմացրեց Վաչագանին, բայց զեղեցկութիւնն աւելի ևս հիացրեց նրան։ Նրա աչքերը խոշոր, թուխ թուխ և վառվռուն էին, ունքերը կարծես վրձինով քաշած. գլուխը բաց էր և

ծամերը փռուած թիկունքի վրայ. ճակատը լայն, քիթ ու պռօշը նկարածի պէս։ Ոչինչ զարդ ու զարդարանք չունէր. հագուստը մի կարմիր մետաքսէ շապիկ էր, որ նրա վայելչակազմ հասակը ծածկումէր մինչև ոտները և մի ասղնեգործած բաճկոնակ, որով կոճկուած էր նրա բարակ մէջքն ու լայն կուրծքը։ Ոտքերը բոբիկ էին, բայց նոր լըւացած կաթնաղբրի ջրով՝ բամբակի պէս սպիտակին էին տալիս։ Այսպէս էր Անահիտի արտաքին կերպարանքը, բայց նրա դէմքի գծագրութեան, նրա աչքերի մէջ մի այնպիսի գրաւիչ զօրութիւն կար, որ իսկոյն կախարդեց Վաչագանին և ապշեցրեց նրան։

— Անունդ ի՞նչ է, հարցրեց Վաչագանը.

— Անահիտ, պատասխանեց աղջիկը։

— Ո՞վ է քո հայրը.

— Իմ հայրը մեր գիւղի նախրչի Առանն է։ Բայց ինչո՞ւ ես ուզում իմանալ, թէ իմ անունն ի՞նչ է, կամ ով է իմ հայրը։

— Ոչինչ, հէնց այնպէս հարցնումեմ. հարցնելը հօ մեղք չէ։

— Եթէ հարցնելը մեղք չէ, խնդրեմ դու էլ ինձ ասես, թէ ինքդ ո՞վ ես, ո՞րտեղացի ես.

— Սո՞ւտ ասեմ, թէ՞ ճշմարիտ.

— Ո՛րը քեզ արժան կը համարես.

— Ի հարկէ, ես արժան կը համարեմ ճշմարիտը, իսկ ճշմարիտն այս է, որ ես հիմա չեմ կարող ուղիղն ասել, թէ ես ով եմ, բայց խօսք եմ տալիս մի քանի օրից յետոյ յայտնել։

— Շատ լաւ։ Շնորհեցէք ինձ փարչը, և եթէ էլի ջուր էք կամենում, բերեմ։

— Ոչ, շնորհակալ ենք. դու լաւ խրատ տուիր մեզ, այդ կըլիշենք միշտ և քեզ չենք մոռանալ։

Անահիտն առաւ փարչը և հեռացաւ։

Գ.

Երբ որ մեր որսորդները ճանապարհ ընկած գնում-էին դէպի տուն, Վաչագանը հարցրեց Վաղինակին.

— Վաղինակ, դու մեր Բարդումը տեսած ես սրա պէս գեղեցիկ աղջիկ։ Վաղինակը պատասխանեց.

— Ես լաւ չնըկատեցի նրա գեղեցկութիւնը, իմացայ միայն որ իրանց գիւղի նախըչու աղջիկն է։

— Չես նկատել, բայց լաւ ես լսել։ Այդ նրանից է որ քո ականջներն աւելի սուր են քան թէ աչքերդ, բայց քո սուր ականջները շատ սխալ են լսում։

— Ո՛չ, սխալ չեն լսում, աղջիկն ինքն ասեց, որ իր հայրը իրանց գիւղի նախըչին է։

— Նստ լաւ, բայց դրանից ի՞նչ դուրս եկաւ. ես կարծումեմ որ այդ հանգամանքը նրա հրաշալի գեղեցկութիւնից ոչ մի մազ չպակսեցրեց, և նրա արժանաւորութիւնն աւելի ևս բարձրացրեց։

— Ուրեմն դու երբ որ թագաւոր դառնաս, մի նախըչական շքանշան հնարիր և նրանով բարձրացրու քո իշխաններին։

— Նախըչական նշանն այնքան բարձր է, Վաղինակ, որ կարելի չէ տալ ոչ մի իշխանի։ Այդ նշանը կարող են կրել միայն թագաւորներն ու հայրապետները։ Դու չգիտե՞ս միթէ, որ այն գաւազանը, որ տրուում է թագաւորներին և հայրապետներին՝ հովւական նշան է։

— Հովւակա՞ն, բայց ոչ թէ նախըչական։

— Հովիւն ու նախըչին ինչո՞վ են զանազանուում միմեանցից, եթէ ոչ նրանով, որ հովիւը միայն այծ ու ոչխար է արածեցնում, իսկ նախըչին՝ ամեն ինչ,—ոչխար, այծ, տաւար, գոմէշ, ձի, էշ, ջորի և մինչև անգամ ուղտ։ Եւ թագաւորի պաշտօնն աւելի նախըչութեան է նման, քան թէ հովւի, ըստորում նրա ժողովուրդը միայն ոչխարներից ու այծերից չէ բաղկացած, այլ շատ տեսակ կենդանիներից։ Միթէ քեզ յայտնի՞ չէ, որ Աստուած ամենից շատ նախըչիներին է սիրել. ի՞նչ են եղել Աբրահամ, Մովսէս, Դաւիթ, եթէ ոչ մի մի նախըչի։ Ո՞վ էր Աստծուն աւելի սիրելի, Եսաւը, որ մեզ նման որսորդ էր, թէ Յակոբը, որ նախըչի էր։ Իմ կարծիքով նախըչի են եղել աշխարհիս բոլոր արդար մարդիկը, Աբէլից սկսած մինչև այս գիւղի նախըչին, որ այսքան գեղեցիկ ու խելօք աղջիկ ունի։

— Քեզ հետ վիճել կարելի չէ, իշխան. քիչ էլ որ խօսեցնեմ, դու Մեսրոպ վարդապետի քարոզները կը կարդաս գլխիս։ Թող գեղեցիկ լինի նախըչու աղջիկը. ասած է „աչքի սիրածը տգեղ չի լինիլ“։ Բայց ես կարծումեմ, որ եթէ այդ աղջիկը լինէր մի երկրագործի աղջիկ, դու չէիր ասիլ որ Կայէնը երկրագործ էր, բայց կասէիր „երկրագործ են եղել աշխարհիս բոլոր լաւ մարդիկը, Ադամից սկսած մինչև այս գիւղի երկրագործը, որ մի այսքան սիրուն աղջիկ ունի“։

— Վաղինակ, մի ոպէ թող քո սրախօսութիւնդ և ինձ ուղիղն ասա. Անահիտն է գեղեցի՞կ, թէ՞ մեր հազարապետի աղջիկ Վարսենիկը։

— Ես կարծումեմ, որ իբրև իշխանուհի՝ հազարապետի աղջիկն է գեղեցիկ, իսկ իբրև նախըչուհի՝ այդ գեղջկուհին. մինը միւսի տեղը չի բռնիլ։

— Բայց ո՞րը կը լինի աւելի խելօք, Անահիտը, թէ Վարսենիկը։

— Ես ոչ մէկի խելքը չեմ չափել, բայց կարծումեմ, թէ Վարսենիկը շատ լաւ գիտէ, որ մեր Թարթառի ջուրը ոչ ոքի վնաս տրուած չէ, և այդ պատճառով՝ երբ որ դու նրանից ջուր ուզես, նա հարկ չի համարիլ քո

Անահիտի պէս նազ ու սազ անել և թուքդ ցամքած թողնել։

— Վաղինակ...

— Հրամայիր, իշխան...

— Վաղինակ, դու ինձ չե՞ս սիրում...

— Իշխան, ես հասկանումեմ քո միտքը։ Ես տեսայ, որ այդ առասպելական Անահիտի թերթևունքները նետերի պէս ցցուեցան սրտիդ մէջ, բայց ցաւումեմ, որ այդ վէրքը քո մէջ պիտի անբժշկելի դառնայ....

Վաչագանն այլ ևս չխօսեց և ընկաւ մի խոր մտածութեան, մի երևակայական աշխարհի մէջ։ Լռեց և Վաղինակը։ Միայն Զանգին սովորականից դուրս աւելի ուրախ էր թռչկոտում ու խաղում, կարծես մի նոր որսի հոտ լինէր առած։

Դ.

Նախընթաց դէպքից մի քանի օր անցած, թագաւորն ու Վաղինակը երկար խօսակցութիւն ունէին։ Խօսակցութեան առարկան Վաչագանն էր։

— Վաղինակ, ասաց թագաւորը, դու մի փոքր երեխայ ես եղել, որ մեր տունն ես եկել, ես քեզ հարազատ որդու պէս եմ պահել։ Այսօր դու ինքդ որդու տէր ես և կարող ես զգալ, թէ ինչ է որդեսիրութիւնը։ Մեր Վաչագանը քեզ եղբօրից չի զանազանում և միայն քեզ է յայտնում իր սրտի գաղտնիքը։ Դու պէտք է իմանաս նրա միտքը և յայտնես մեզ, որ մենք մեր ձեռքից եկած հնարը գործ դնենք։ Վաղինակը պատասխանեց.

— Հայր թագաւոր, Վաչագանն այնքան գաղտնապահ է, որ ինձ էլ չի բաց անում իր սիրտը. միայն այս վերջին օրերս ես նրա մէջ մեծ փոփոխութիւն եմ նշմարում։ Ես կարծումեմ որ նա սիրահարուած է Անահիտ անունով մի աղջկայ վրայ։

— Ո՞վ է այդ Անահիտը.

— Դա Հացիկ գիւղի նախրչու աղջիկն է։

— Նախրչո՞ւ...

— Այո՛։

— Այդ նախրչու Անահիտը մի աստուածուհի պէտք է լինի ուրեմն, որ կարողացել է Վաչագանին այդպէս կախարդել և կակղացնել նրա քարացած սիրտը։

— Հայր թագաւոր, ես միշտ փտնումեմ այդ աղջկանը, ծիծաղումեմ Վաչագանի վրայ, բայց զուր է անցնումում իմ աշխատութիւնը, և կարծումեմ որ պիտի զուր էլ անցնի, ըստ որում այդ աղջիկը ճշմարիտ որ մի աստուածուհի է. նրա գեղեցկութիւնը մի հիացք է. իսկ խելքի մասին հրաշքներ են պատմում։ Ասումեն՝ գիւղի ծերերը նրա խորհրդին են դիմում ամեն դժար հանգամանքներում։ Ոչ մի երիտասարդ նրա քաջութիւնը չունի, ոչ մի օրիորդ՝ նրա ձեռքի ճարտարութիւնը։ Նրան անուանումեն „Անտառների թագուհի“, ըստ որում իր հօր նախրից երբ որ մի ապրանք է կորչում կամ գողացուում, նա իկոյն՝ մի կրակոտ ձի հեծած՝ սար ու ձոր է ընկնում, և որտեղից լինի՝ գտնում բերում է։ Այս տեղեկութիւնները ես հաւաքել եմ Վաչագանից ծածուկ և ոչինչ չեմ յայտնել, որ աւելի ևս չտաքանայ, բայց ինչպէս ես տեսնումեմ, նա առանց այս էլ նրանից ձեռք վերցնողը չէ։ Ես յոյս ունեմ, որ ինքը եթէ ձեզ չյայտնէ, մայր թագուհուց չի թաքցնիլ։

— Եթէ այդպէս է, ես կը յայտնեմ մօրը։ Շնորհակալ եմ, որ ինձ նախապատրաստեցիր քո արուած տեղեկութիւններով։

Վաղինակը ճշմարիտ որ լաւ նախապատրաստեց

թագաւորին։ Նա Անահիտի գովասանքը՝ իր կարծիքով՝ չափազանցութեան հասցրեց աւելի այն մտքով, թէ՝ բան է՝ եթէ որդու կողմից զիջում չլինի, գոնէ ծնողաց կողմից լինի, որ Վաչագանի մուրազն անկատար չմնայ։ Ահա այս խօսակցութիւնից յետոյ էր, որ մայրն իմացաւ որդու տխրութեան գաղտնիքը։

Ե.

Թագուհին երբ որ իմացաւ Վաչագանի վճռական խօսքը, թէ նա միայն Անահիտին կուզի և ուրիշ ոչ ոքի, յայտնեց թագաւորին, որ իրանց որդին Հացիկ գիւղի նախրչու աղջկանն է հաւանել, և պատմեց բոլորը, ինչ որ ինքը լսել էր։ Այս լուրը շուտով տարածուեց ամբողջ պալատի մէջ։ Բոլոր ծառաներն ու նաժիշտներն իմացան։ Միւս օրը ամբողջ քաղաքը դղրդումէր այդ նոր համբաւով։ Գիւղացիք ուրախացան, որ թագուհին իրանցից կըլինի և նրա օրով իրանք շատ բախտաւոր կըլինին։ Մեծ մեծ իշխանները տխրեցան, թէ ինչո՞ւ թագաւորի որդին ռամիկ նախրչուն իրանցից բարձը համարեց։ Վաճառականները ծիծաղումէին, թէ երևի թագաւորի որդին խելքը կորցրել է, որ փոխանակ հարուստ օժիտով աղջիկ ուզելու՝ մի աղքատի աղջիկ է ուզում։ Պակաս չէին և սրախօս մարդիկ, որոնք այդ առիթով զանազան առասպելներ էին հնարում և պատմում սրան նրան։

Ահա թէ ինչ էին ասում այդ սրախօսները.

— Բաբիկ, ասումեն՝ մեր թագաւորի որդին նախրչու աղջիկ է ուզում, լսե՞լ ես...

— Այդպէս չէ, սիրելի Սագօկ, դու սխալ ես լսել։

Այդ նախրչին իսկապէս նախրչի չէ, այլ թագաւոր է, բայց որովհետև իր հպատակները բոլորն էլ անասուններ են, այդ պատճառով նրան նախրչի են ասում։ Հիմա մենք որ յիմար լինինք, մթթէ դրա համար պէտք է մեր թագաւորին տաւարաց անուանէին։ Մեր թագաւորի խնամացուն մի շատ իմաստուն թագաւոր է. նա իմանում է բոլոր անասունների լեզուն. այդպէս մէկ էլ Սօղոմոն իմաստունն է եղել։

— Ինչ ես ասում... մթթէ անասուններն էլ ունին թագաւոր։

— Ինչո՞ւ ես զարմանում. . . . . .
Հապա չե՞ս լսել, որ ասումեն՝ մորեխների թագաւորը, օձերի թագաւորը, մրջիւնների թագաւորը, մեղուների թագուհին։

— Ես այդ գիտեմ, բայց չեմ լսել որ տաւարներն էլ ունին թագաւոր։ Մէկ էլ որ՝ ասենք՝ օձերի թագաւորը օձ է, մորեխներինը՝ մորեխ, բայց տաւարներինը մթթէ մարդ է։

— Հապա մարդ որ չլիներ, էլ ի՞նչպէս աղջիկ կունենար, էլ ո՞ւմ կուզէր մեր թագաւորի որդին. երևի մարդ է, որ աղջիկ ունի, և այն էլ գիտե՞ս, ի՞նչպէս աղջիկ, շատ գեղեցիկ և շատ իմաստուն։ Ասումեն՝ այդ աղջիկը մարդու չի գնում, և դեռ յայտնի չէ, թէ արդեօք մեր թագաւորի որդուն կուզի՞ թէ ոչ։

— Ի՞նչ ես ասում.

— Հապա դու ի՞նչ ես կարծում...

Զ.

Թագաւորն ու թագուհին տեսան որ չեն կարողանում Վաչագանի միտքը փոխել, մի երեկոյ խորհուրդ արին և վճռեցին, որ ընդունեն նրա ընտրութիւնը։

Թագաւորն ինքը շատ բարի մարդ էր, նա սրտով հակառակ չէր ամենևին որդու ընտրութեանը։ Նա մինչև անգամ ուրախ էլ էր, որ իր որդին բոլոր հպատակների վրայ հաւասար աչքով է նայում և մէկը միւսից բարձր չի դասում։ Նա միայն վախենում էր, թէ մի՞ գուցէ դրանով գոռոզ իշխաններին գրգռէ իր դէմ։ Բայց երբ որ իմացաւ թէ գիւղացիք շատ ուրախ են այդ բանին և Անահիտն էլ բարձր համբաւ է ստացել նրանց մէջ, ինքն սկսեց համոզել թագուհուն, որ յօժարի այդ բանին. . . . . .

Միւս օրը կանչեցին Վաղինակին, յայտնեցին իրանց յօժարութիւնը, և նրա հետ երկու պատուաւոր և իշխան մարդ ևս դնելով՝ մեծամեծ ընծաներով ուղարկեցին Հացիկ՝ հարսնախօսութեան։

Երբ որ դրանք Հասան նախարի Առանի տունը, Առանը նրանց սիրով ընդունեց և շնորհաւորեց նրանց գալը։ Անահիտը տանը չէր։ Հիւրերը նստեցին սրահումը՝ մի նոր գորգի վրայ, որ Առանը փռեց իսկոյն և ինքն էլ նստեց նրանց կշտին։

Խօսակցութեան նիւթը ամենից առաջ դարձաւ նոր գորգը, որ իր գեղեցիկ նախշերով, գոյների պայծառութիւնով և գործուածքի նրբութիւնով գրաւեց հիւրերի ուշադրութիւնը։

— Այս ի՞նչ հիանալի գորգ է, ասեց Վաղինակը, տանտիկինդ կըլինի գործած անշուշտ։

— Ո՛չ, ես կին չունիմ. ահա հինգ տարի է որ կինս վախճանուել է։ Այդ գորգը մեր Անահիտի գործածն է։ Բայց ինքը չի հաւանում. ասում է՝ իմ ուզածիս պէս չըգուրս եկաւ։ Մէկ նորը հինել է, ահա այն ծածկուած ոստայնն է, յոյս ունի, որ այն պիտի իր ուզածի պէս գուրս բերէ։

— Մեր թագաւորի պալատումն էլ չկայ մի այս-

սի զարդ, ասեց իշխաններից մինը, յետոյ դառնալով Առանին՝ աւելացրեց։ Շատ ուրախ ենք, որ քո աղջիկն այսքան շնորհալի է։ Քո Անահիտի համբաւը մինչև թագաւորի ականջն է հասել։ Եւ ահա՛ մեզ ուղարկել է քեզ մօտ խնամախօսութեան։ Թագաւորը կամենում է, որ քո Անահիտը տաս իր միւնուճար որդուն՝ Վաչագանին, ոչ իր թագաժառանգն է։

Իշխանն այս առաջարկութիւնն անելով՝ սպասում էր, թէ Առանը կա՞մ չի հաւատալ, կամ թէ՝ սաստիկ ուրախանալուցը՝ վեր կըթռչի տեղիցը։ Բայց Առանը ո՛չ այս արաւ և ոչ այն, այլ գլուխը քաշ գցեց և սկսեց ցուցամատը գորգի նախշերով սահեցնել։ Նրան այդ մըտածութիւնից հանեց Վաղինակը՝ ասելով.

—Ինչո՞ւ տխրեցար, Առան եղբայր, մենք քեզ ուրախութիւն ենք բերել և ոչ տխրութիւն։ Մենք քո աղջիկը բռնի տանելու չենք։ Այդ կախուած է քո միակ կամքից. եթէ կուզես՝ կըտաս, չես ուզիլ՝ չես տալ. մեզ հարկաւոր է միայն, որ դու ուղիղն ասես, թէ դու ի՞նչպէս կըկամենաս՝ տա՞լ, թէ չտալ։

—Իմ պատուական հիւրեր, պատասխանեց Առանը,— ես շատ շնորհակալ եմ, որ մեր տէր թագաւորը իր ճոխ պալատի համար իր ծառայի աղքատիկ խրճիթից մի զարդ է ուզում տանել։ Գուցէ այդպիսի մի զարդ, ինչպէս ասեցիք գորգի համար, չկայ նրա պալատի մէջ, բայց ճըշմարիտն ասում եմ ձեզ, իմ ձեռին չէ տալն ու չտալը։ Ահա կըգայ ինքը, իրան կըհարցնէք. եթէ կըյօժարի, ես ոչինչ չունիմ ասելու։

Հէնց այս խօսակցութեան ժամանակ եկաւ Անահիտը, որ իրանց այգիումն էր եղել, ձեռին մի զամբիւղ խաղողով, դեղձով և տանձ ու խնձորով լիքը։ Գլուխ տըւաւ հիւրերին, որոնց մասին իրան իմաց էին տըւել, որ

(45449/41 38 311-2003

քաղաքից եկած իշխաններ են, և զամբիւղը ներս տանելով՝ մէջի եղածը դարսեց մի նոր կլեկած մեծ սինու մէջ, և բերաւ դրաւ հիւրերի առջև։ Ինքը գնաց իր ոստայնի մօտ, վեր առաւ նրա երեսից սուանը և սկսեց շարունակել իր կիսատ թողած գործը։ Իշխաններն սկսեցին նայել, որ տեսնեն ինչպէս է գործում Անահիտը, և մնացին ապշած նրա արագաշարժ մատների ճարպիկութեան վրայ։

—Անահիտ, ինչու՞ ես մենակ գործում, հարցրեց Վաղինակը,—ես լսել եմ որ դու աղջիկ աշակերտներ շատ ունիս։

—Այո՛, ունիմ մի քանի հոգի, պատասխանեց Անահիտը,—բայց որովհետև հիմա այդեկուրթ է, արձակել եմ։ Այստեղ էլ լինին, չեմ բանեցնիլ սրա վրայ։ Այս մէկ հատը ես մենակ պէտք է գործեմ։

—Լսել եմ, որ դու քո աշակերտներին կարդալ էլ ես սովրեցնում։

—Այո՛, սովրեցնում եմ։ Հիմա մեզանում ամէն մարդ պարտական է կարդալ գիտենալ։ Այս վերջին օրերս էլի եկաւ ծերունի Մեսրոպը և սաստիկ պատւեր տրւաւ, որ ամէն մարդ կարդալ սովորէ, որ ամէն մարդ ինքը կարդայ աւետարանը և հասկանայ։ Հիմա մեր հովիւներն էլ գիտեն կարդալ և միմեանց սովրեցնում են իրանց հօտն արածացնելիս։ Այժմ եթէ մեր անտառները պտրտես, բոլոր հաստ ծառերի կեղևները գրոտած կըտեսնես։ Անցեալ օրը ես մի ծառի վրայ տասը տուն սաղմոս կարդացի։ Մեր բերդերի պարիսպները, ժայռերի ճակատները ածխագրերով լցրել են։ Մէկը աւետարանից մի տուն գրում է, կամ այնքան է գրում, ինչքան անգիր գիտէ, յետոյ միւսներն են շարունակում։ Ահա այսպէս սար ու ձոր լցել է գրերով։

—Մեր մէջ ուսումն այդչափ տարածւած չէ, ըստ

որում մերոնք ծոյլ են, բայց ես յոյս ունիմ, որ երբ քեզ տանենք մեր քաղաքը, դու մեր ծոյլերին արիաջան կըշինես։ Մի բոպէ թող քո գործը, Անահիտ, և եկ այստեղ, քեզ բան ունինք ասելու։ Տես, ահա՛ քեզ համար ինչե՞ր է ուղարկել մեր թագաւորը։

Վաղինակն այս ասելով՝ բաց արաւ մի կապոց և նրա միջից հանեց ոսկի զարդարանքներ և մետաքսէ հագուստներ։

Անահիտն այդ բաները տեսնելով՝ ամենևին չյափշտակւեցաւ և չտեսի նման չզարմացաւ, այլ համեստ կերպով հարցրեց.

—Կարելի՞ է արդեօք իմանալ, թէ այդ պատիւն ինչու՞ համար է արել ինձ թագաւորը։

—Մեր թագաւորի որդին՝ Վաչագանը՝ քեզ տեսել է աղբիւրին. դու նրան ջուր ես տրւել և նա քեզ շատ հաւանել է։ Հիմա թագաւորը մեզ ուղարկել է, որ քեզ նշանենք իր որդու վրայ։ Ահա այս մատանի է, այս ապարանջան է, այս մանեակ է, սրանք կոճակներ են, մի խօսքով քեզ համար են այս ամենն էլ։

—Ուրեմն իմ տեսած որսորդը թագաւորի որդի՞ն է եղել։

—Այո՛։

—Նա շատ լաւ երիտասարդ էր։ Բայց արդեօք գիտէ՞ մի որ և իցէ արհեստ։

—Նա թագաւորի որդի է, Անահիտ, նրան ի՞նչ արհեստ է հարկաւոր, ողջ աշխարհի տէրը նա է, ամենքը էլ նրա ծառաներն են։

—Գիտեմ որ այդպէս է, բայց ո՞վ գիտէ, աշխարհք է, այսօրւան ծառաների տէրը, վաղը կարող է ինքը լինիլ ծառայ, թէև նա թագաւոր էլ լինի եղած։ Արհեստը մի այնպիսի բան է, որ ամենայն մարդ պիտի գիտենայ,

թէ ծառայ լինի, թէ տէր, թէ թագաւոր և թէ իշխան։

Այսպէս որ ասաց Անահիտը, իշխանները մնացին իրար երեսի մտիկ տալիս։ Նայեցին Առանին, տեսան որ նա շատ հաւան է աղջկայ ասածին։ Յետոյ գարձան Անահիտին ու կրկին հարցրին.

—Ուրեմն դու թագաւորի որդուն չպիտի ուզես միայն նրա համար, որ նա արհեստ չգիտէ։

—Այո՛, և այս ամենը, ինչ որ բերել էք, յետ կը-տանէք և կասէք, որ ես իրան շատ հաւանում եմ, միայն թող ներէ ինձ, որ ես ուխտ եմ դրել արհեստ չը-գիտցող մարդու չգնալ։ Եթէ կամենում է, որ ես իր ա-մուսինը լինիմ, թող նախ և առաջ մի արհեստ սովորի։

Իշխանները տեսան որ Անահիտը հաստատ է իր ասածին, էլ չստիպեցին։ Նոյն գիշերը մնացին Առանի տանը։ Անահիտը նրանց լաւ հիւրասիրութիւն ցոյց տը-ւաւ, և մի թագաւորի հեքիաթ պատմեց, թէ ինչպէս նա շատ արհեստներ է սովորել, յետոյ իր ժողովրդին էլ սով-որեցրել և դրանով իր երկիրը շատ հարստացրել։ Իշխան-ները տեսնելով որ ճշմարիտ է Անահիտի ասածը, ամա-չում էին որ իրանք ոչ մի արհեստ չգիտեն, միայն Վա-ղինակն սկսեց պարծանքով ասել, որ ինքը շատ լաւ ոս-կերչութիւն գիտէ, թէ նա այդ սովորել է թագաւորի պալատական վարպետից։ Միւս օրը վեր կացան գնացին և ինչ որ տեսել լսել էին, մի առ մի պատմեցին թագաւորին։

Թագաւորն ու թագուհին երբ լսեցին Անահիտի վճիռը, շատ ուրախացան, կարծելով թէ Վաչագանը չի ընդունիլ նրա առաջարկութիւնը և ձեռք կրվերցնէ նը-րանից, բայց երբ կանչեցին իրան և յայտնեցին՝ նա ասաց.

—Շատ ուղիղ է ասել Անահիտը. ամենայն մարդ պէտք է մի արհեստ գիտենայ, թագաւորն էլ մարդ է, նա էլ պէտք է գիտենայ մի արհեստ։

—Ուրեմն դու յօժար ես մի արհեստ սովորելու, հարցրեց մայրը։

—Այո՛։

—Բայց ուղիղն ասա, ինչո՞ւ համար ես ուզում սո-վորել,—արհեստի կարևորութիւնն զգալով, թէ Անահի-տին արժանանալու համար.

—Երկուսն էլ . . . ինչո՞ւ թաքցնեմ, պատասխա-նեց Վաչագանը և հեռացաւ իսկոյն, որ երեսի կարմրիլը ծածկէ իր ծնողներից . . .

Թագաւորը տեսաւ որ որդին յօժար է մի արհեստ սովորելու, խորհրդի կանչեց իշխաններից մի քանիսին և նրանք միաձայն վճռեցին, թէ նրան վայելուչ արհեստը լաւ դիպակ գործելն է, որ չկայ իրանց երկրի մէջ և հե-ռաւոր երկիրներից են բերել տալիս շատ թանգ գնով։ Մարդիկ ուղարկեցին և խորին Պարսկաստանից մէկ հը-մուտ վարպետ բերել տուին Վաչագանի համար։ Մի տարուայ մէջ Վաչագանն այնպէս սովորեց դիպակ գործելը, որ իր ձեռքով նուրբ ոսկեթելից մի բաճկոնացու գործեց Անա-հիտի համար և Վաղինակի ձեռքով ուղարկեց նրան ընծայ։

Անահիտը՝ ստանալով այդ ընծան՝ ասաց. Հիմա ոչինչ չունիմ ասելու,

Երբ կանճարանայ,
Ջուլհակ կըդառնայ։

Յայտնեցէք թագաւորի որդուն իմ յօժարութիւնը և իմ կողմից էլ իմ նոր գործած գորգը տարէք նրան ընծայ։

Վաղինակը վեր առաւ գորգը և ձին հեծնելով շտապեց դէպի Բարդա, որ մի ռոպէ առաջ աւետէ Վա-չագանին Անահիտի յօժարութիւնը։

Սկսեցին հարսանիքի պատրաստութիւն տեսնել, և եօթն օր եօթը գիշեր հարսանիք արին։ Այդ հարսանիքը մի չտեսնուած մեծ տօնակատարութեան պէս եղաւ բոլոր

երկրի համար։ Գիւղացոց ուրախութեանն էլ չափ չկար։ Նրանք ուրախանալու առիթներ շատ ունէին, նախ՝ որ շատ սիրում էին Թագաւորին և նրա որդուն. երկրորդ՝ որ Անահիտը նրանց մէջ մեծ համբաւ էր ստացել, և նրա գթութեան վերայ մեծ յոյս ունէին. երրորդ՝ որ Թագաւորը հարսանիքի օրը հրաման էր հանել, որ երեք տարի ժամանակով գիւղացոց բոլոր հարկերը ընծայուած լինին։ Եւ դրա համար էլ գիւղացիք երկար ժամանակ երգում էին—

Անահիտի հարսանիքին ոսկի արև փայլեցաւ.
Անահիտի հարսանիքին ոսկի անձրև թափուեցաւ.
Մեր արտերը ոսկի դառան, մեր հորերը լցուեցան.
Մեր հարկերն անհետացան, մեր ցաւերը վերացան.
Շատ ապրի Ոսկեծղին՝
Մեր մայր Թագուհին . . .

Է

Անահիտի փառաւոր հարսանիքին ներկայ չէր Վաղինակը։ Մէկ օր Թագաւորը նրան մի յանձնարարութիւնով ուղարկեց Պերոժ քաղաքը, որ շատ հեռու չէր Բարդայից, և այն գնալն էր որ գնաց, էլ յետ չեկաւ։ Շատ հարց ու խնդիր եղան, ման եկան, որոնեցին, բայց Վաղինակը կորաւ ու կորաւ։

Վաղինակի որոնելու գնացող մարդիկը լուր բերին Թագաւորին, թէ անյայտ եղած մարդիկ շատ կան, և ոչ ոքի յայտնի չէ, թէ ինչպէս են անյայտանում այդ մարդիկը և ո՛ւր են կորչում։

Թագաւորը կարծեց, թէ երևի աւազակ ղերեվաճառներ կան, նրանք են գալիս գողանում և տանում Կովկասեան լեռներում բնակող բարբարոս ազգերի մէջ վաճառում։ Ծարպիկ լրտեսներ ուղարկեց այն երկիրները, նրանք գնացին, գիւղէ գիւղ, քաղաքէ քաղաք ման եկան, բայց ոչ մի հետք չգտնելով՝ յետ դարձան յուսահատ։

Վաղինակի այդպէս անհետ կորչիլը մեծ ցաւ պատճառեց Թագաւորին։ Նա ցաւում էր ոչ միայն նրա համար, որ որդու պէս էր սիրում նրան, այլ և նրա համար, որ իր երկրի մէջ մի այդպիսի անսովոր բան էր պատահում և ինքը չէր կարողանում հետքը գտնել։

Այս դէպքից յետոյ շատ չանցած՝ Թագաւորն ու Թագուհին վախճանուեցան, խորին ծերութեան հասած։ Բոլոր երկիրը սուգ պահեց նրանց համար մինչև քառասուն օր։ Քառասուն օրից յետոյ հաւաքուեցան բոլոր քաղաքացիք և Վաչագանին իր հօր տեղը նստեցրին։

Վաչագանը՝ իր նախնեաց գահը բարձրանալով՝ ուզեց իր երկիրն այնպէս բարեկարգել, որ էլ ոչ մի հոգի ոչ մի բանից տժգոհ չլինի, ամենքն էլ ուրախ լինին, ամենքն էլ բախտաւոր։ Իր ամենամօտիկ խորհրդակիցը Անահիտն էր։ Առաջ նրա հետ էր խորհրդակցում միշտ և յետոյ ժողովրդից խելացի մարդկանց հրաւիրում խորհրդի և նրանց յայտնում իր միտքը։ Բայց Անահիտը այս քանը բաւական չհամարեց, և մէկ օր նրա հետ սկսեց այսպէս խօսիլ.

—Տէր իմ Թագաւոր, ես տեսնում եմ որ դու քո երկրիդ մասին մանրամասն և ստոյգ տեղեկութիւններ չունիս։ Քո հրաւիրած մարդիկը ամեն բան ուղիղը չեն ասում։ Նրանք քեզ միամտացնելու և ուրախացնելու համար ասում են՝ ամեն բան լաւ է և կարգին, ամենքն էլ գոհ են իրանց վիճակից։ Ո՞վ գիտէ, ինչե՞ր են լինում այս բոպէիս քո երկրիդ մէջ, որոնց մասին այդ մարդիկը ոչ մի տեղեկութիւն չեն տալիս քեզ։ Դու ժամանակ առ

ժամանակ պէտք է զանազան հագուստով ու կերպարանքով մարդ դաս երկրիդ մէջ, երբեմն աղքատի ձևով մուրացկանութիւն պէտք է անես, երբեմն մշակի հագուստով պիտի երթաս նրանց հետ մշակութիւն անես, երբեմն վաճառականութիւն, մի խօսքով ամեն վիճակի մէջ էլ պէտք է մտնես, որ ամեն վիճակի էլ մօտիկ ծանօթանաս։ Աստուած ամենի համար էլ քեզանից հաշիւ է պահանջելու, դու Նրա փոխանորդն ես քո երկրիդ վրայ, պէտք է ամենայն ինչ տեսնես, և ըստ այնմ քո անելիքդ անես։

—Դու շատ ճշմարիտ ես ասում, Անահիտ, ասաց թագաւորը։—Հանգուցեալ հայրս այդ սովորութիւնն ունէր, ինչ որ դու ասում ես, միայն ծերութեան ժամանակ էլ չէր կարողանում կատարել իր ուզածը։ Ես իմ որսորդութեան ժամանակ համարեա միևնոյնն էի անում. բայց հիմա ինչպէս անեմ. ես որ երթամ, ով կրկառավարէ իմ տեղս։

—Ես ինքս կրկառավարեմ, և այնպէս կանեմ, որ ոչ ոք չի իմանալ, որ դու բացակայ ես։

—Շատ լաւ. ես հէնց վաղը կարող եմ ճանապարհ ընկնել։ Քսան օր ժամանակ եմ դնում, երբ որ քսան օրն անցնի և ես չգամ, իմացիր, որ ես կենդանի չեմ, կամ մի փորձանքի մէջ եմ ընկել։

Ը

Վաչագան թագաւորը հասարակ շինականի հագուստով ծպտած՝ ճանապարհ ընկաւ դէպի իր երկրի հեռաւոր կողմերը։ Շատ բան տեսաւ, շատ բան լսեց, բայց ամենից անցաւ այն՝ ինչ որ նա տեսաւ իր վերադարձին Պերոժ քաղաքումը։

Պերոժ քաղաքը, որ այժմ անհետացած է, գտնուում էր Կուր գետի ափումը։ Բնակիչները կռապաշտ պարսիկներ էին։ Կային և հայ քրիստոնեաներ, բայց շատ սակաւ էին և չունէին ոչ քահանայ և ոչ աղօթատուն։

Քաղաքի կենտրոնումը կար մի շատ ընդարձակ հրապարակ, որ քաղաքի շուկան էր. նրա չորս կողմն էին գտնուում բոլոր արհեստաւորների և վաճառականների խանութները։

Մի օր այդ հրապարակումը նստած էր Վաչագանը, մէկ էլ տեսաւ՝ ահա՛ մի խումբ մարդիկ են գալիս և բերում են իրանց հետ մի փառաւոր և սպիտակ մօրուքով ծերունի՝ աջ ու ձախ բազուկները բարձրացրած։ Ծերունին շատ ծանր էր գալիս. նրա առջև սրբում էին ճանապարհը և ազիւսներ դնում ոտների տակին։ Վաչագանը մօտեցաւ մի մարդու և հարցրեց, թէ ո՞վ է այդ ծերունին։ Մարդը պատասխանեց.

—Սա մեր մեծ քրմապետն է, մի՞թէ չես ճանաչում։ Տես որքա՛ն սուրբ է, որ ոտը գետնին չի դնում, որ չլինի թէ մի որ և իցէ միջատ ընկնի ոտքի տակը և սպանուի։

Հրապարակի ծայրումը մի կապերտ փռեցին և քրմապետը չոքեց նրա վրայ, որ հանգստանայ։ Վաչագանը գնաց նրա դիմացը կանգնեց, որ տեսնի ինչ է խօսում այդ մարդը կամ ինչ է անում։ Քրմապետը շատ սրատես էր. նա էլ Վաչագանի վրայ նայեց և նկատելով նրա օտարական լինելը և առաջին անգամ իրան տեսնելը, ձեռով արաւ, որ գնայ մօտը։ Վաչագանը մօտեցաւ։

—Դու ով ես, ինչ գործի ես, հարցրեց քրմապետը։

—Ես մի օտար բանւոր եմ, պատասխանեց Վաչագանը, եկել եմ այս քաղաքը մշակութեան։

—Շատ լաւ, կրգա՛ս ինձ հետ, ես քեզ գործ կրտամ և լաւ կըվարձատրեմ։

Վաչագանը գլուխ տալով՝ յօժարութիւն ցոյց տուաւ և գնաց կանգնեց նրա հետ եղած մարդկանց մօտ։

Քրմապետն իր մօտ եղած քուրմերին մի քանի խօսք փսփսաց և նրանք ցրուեցան այս ու այն կողմ, և մի քանի րոպէից վերադարձան այլևայլ պաշարներով՝ մշակների շալակը տրուած։

Երբ որ բոլոր քուրմերը եկան, քրմապետը վեր կացաւ և մի և նոյն հանդիսով ճանապարհ ընկաւ դէպի իր բնակարանը։ Վաչագանն էլ լուռ ու մունջ հետևեց նրան աւելի հետաքրքրութիւնից շարժուած, որ տեսնի ինչով են զբաղուած այդ քուրմերը, կամ ինչ մարդ է քրմապետը, ինչ բարեգործութիւններ ունի, որ այդպէս սուրբի պէս պաշտւում է։ Այսպէս գնացին մինչև քաղաքի ծայրը։

Այդտեղ քրմապետը՝ օրհնելով ճանապարհ ձգող ջերմեռանդ կռապաշտներին՝ յետ դարձրեց, մնացին միայն իր քուրմերը և բեռնակիր մշակներն ու Վաչագանը։ Դրանք շարունակեցին իրանց ճանապարհը և հեռանալով քաղաքից մօտ երկու վերստ, հասան մի պարսպապատ շէնքի և կանգ առան նրա երկաթի դռան մօտ։ Քրմապետն իր գրպանից հանեց մի ահագին բանալի, բաց արաւ դուռը և ամենին ներս անելով՝ կրկին կողպեց։ Այստեղ Վաչագանը մի անսովոր սարսուռ զգաց, տեսնելով, որ այստեղից իր կամքով դուրս գնալու հնար չի ունենալու։ Վաչագանի հետ եղած մշակներն էլ առաջին անգամն էին մտնում այս շէնքի մէջ։ Նրանք ամենքն էլ իրար երեսի նայելով՝ սկսեցին փսփսալ, թէ ուր բերին մեզ այս մարդիկը։ Վերջապէս պարսպի կամարակապ ճանապարհն անցնելուց յետոյ, դրանց առջև բացուեց մի շատ ընդարձակ հրապարակ, որի մէջտեղը կար մի գմբէթաւոր մեհեան, մանր խուցերով շրջապատուած։

Մշակների բեռները ցած դնել տուին այդ խուցերի մօտ, և նրանց՝ Վաչագանի հետ միասին՝ քրմապետը տարաւ մեհեանի միւս կողմը, այնտեղ բաց արաւ մի նոր երկաթի դուռը և ասաց.

—Գնացէք ներս, այդտեղ ձեզ գործ կըտան։ Նրանք մոլորուածի պէս լուռ ու մունջ ներս մտան և քրմապետն այդ դուռն էլ փակեց նրանց քամակից։ Այստեղ մեր օտարականները նոր ուշքի եկան, նոր աչք բաց արին և տեսան, որ մի ստորերկրեայ ճանապարհի վրայ են կանգնած։

Թ

—Տղէք, ինչ տեղ ենք մենք, չգիտէք, հարցրեց Վաչագանը։

—Ես գիտեմ որ մենք թակարդի մէջ ենք ընկել, էլ այստեղից ազատուելու չենք, ասեց մէկը։

—Բայց չէ՞ որ այս մարդը սուրբ մարդ է, մթթէ այդպէս բան կանի, ասեց մի ուրիշը։

—Ինչո՞ւ չի անիլ. երևի այս սուրբ մարդը գիտէ որ մենք մեղաւոր ենք, սրա համար մեզ բերաւ ձգեց իր քաւարանը, որ մեղքներս ապաշխարենք։

—Տղէք, կատակի ժամանակ չէ, ասեց Վաչագանը։ Ես կարծում եմ որ այդ դաժան ծերունին սուրբի անուն առած մի զարհուրելի դև է, և մենք կանգնած ենք այժմ նրա դժոխքի ճանապարհի վրայ։ Տեսէք ինչպէս խաւար է, ինչպէս մութ. և դեռ ով գիտէ ինչ տանջանքներ կան մեզ համար պատրաստուած։ Բայց ինչո՞ւ ենք քարացել կանգնել այստեղ. էլ յաւիտեան բացուելու չէ այս դուռը. եկէք առաջ գնանք, տեսնենք

ուր է տանում մեզ այս անդառնալի ճանապարհը։

Այդ ճանապարհով բաւականին առաջ գնացին և յանկարծ նրանց աչքին մի ճրագի աղօտ լոյս երևաց։ Գընացին դէպի ճրագը և նրանց առջև բացուեց մի լայն քարայատակ, որի չորս կողմից լսւում էին խառնաշփոթ աղաղակներ։ Վեր նայեցին և տեսան, որ մի արհեստական քարայրի մէջ են գտնուում։ Դա շինուած էր ցորենի հորի պէս. վերևից սկսել էին փորել ժայռը, և որքան ցած էին իջել, այնքան լայնացրել էին, և այս կերպով միսպաղաղ քարի մէջ շինել էին մի ստորերկրեայ գըմբէթաձև ընդարձակ սրահ։

Մեր կալանաւորները մի կողմից ապշած զննում էին անելանելի բանդը, միւս կողմից խլըշած ականջ էին դնում, որ տեսնեն ո՞րտեղից էին գալիս խառնաշփոթ ձայները։ Հէնց այս միջոցին նրանց դիմացը երևաց մի ստուեր, որ հետզհետէ մօտենալով ու թանձրանալով՝ մարդու նմանութիւն առաւ։ Վաչագանն առաջ գնաց դէպի այդ ստուերը և բարձրաձայն կանչեց։

—Ո՞վ ես դու, սատանա՞յ ես, թէ մարդ. մօտեցիր մեզ և ասա՛, ո՞րտեղ ենք գտնուում մենք։

Ուրուականը մօտեցաւ և դողդողալով կանգնեց նորեկների առջև։ Դա մի մարդ էր, մեռելի կերպարանքով, աչքերը խորընկած, այտերը ցցուած, մազերը թափուած, մի մերկ կմախք, որի բոլոր ոսկորները համրուում էին։ Այդ կենդանի մեռեալը՝ սրացած ծնօտիքը հազիւ շարժելով՝ հեկեկալով ու կակազելով՝ ասեց.

—Եկէք իմ ետևիցս, ես ձեզ ցոյց կըտամ, թէ ինչ տեղ էք ընկել դուք։

Գնացին մի նեղ անցքով և մտան մի ուրիշ բոյն. այնտեղ տեսան սառը գետնի վրայ վայր թափուած մերկ մարդիկ, որոնք աղեկտուր տնքոցով փչում էին իրանց

վերջին շունչը։ Այդտեղից անցան մի ուրիշ որջ, և այնտեղ տեսան կարգով շարուած ահագին կաթսաներ, որոնց մէջ կերակուր էին եփում մի քանի մեռելագոյն մարդիկ։ Վաչագանը մօտեցաւ այդ կաթսաներին, որ տեսնէ ինչ է նրանցում եփուածը, և երբ տեսաւ, քստմնելով յետ քաշուեցաւ, և ընկերներին չասեց, թէ ինչ էր տեսածը։ Այդ տեղից մտան մի աւելի երկար սրահ, և այդտեղ տեսան զանազան արհեստաւորներ խառնիխուռն աշխատելիս. մի քանիսը մի մի բան էին ասըղնեգործում, միւսները նրանց կողքին մի մի բան էին հիւսում, մի քանիսը կար էին անում, միւսները ոսկերչութիւն։ Այսպէս հարիւրաչափ մարդիկ այստեղ աշխատում էին աղօտ լուսի տակ, ամենքն էլ մեռելի գոյն առած։

Այս ամենը ցոյց տալուց յետոյ՝ առաջնորդող մարդը կրկին տարաւ նրանց առաջւայ սրահը և այնտեղ ասաց.

—Այն դիւական ծերունին, որ ձեզ խաբել բերել է, մեզ ամենիս էլ նա է բերել այստեղ։ Թէ քանի ժամանակ է, որ ես այստեղ եմ, ինձ յայտնի չէ, որովհետև այստեղ օր ու գիշեր չկայ, այլ կայ միայն մի անվերջ խաւար։ Այսքանը միայն գիտեմ, որ ինձանից առաջ և ինձ հետ եկող մարդիքը կոտորուել են ամենքն էլ։ Այստեղ բերում են երկու տեսակ մարդիկ, արհեստաւոր և անարհեստ։ Արհեստաւորներին աշխատեցնում եմ մինչև իրանց մահը, իսկ արհեստ չգիտցողներին տանում են սպանդանոց, որ ես ձեզ ցոյց չտըւի, և այնտեղից բերում են այն խոհանոցը, որ դուք տեսաք։ Ահա մի այսպիսի զարհուրելի տեղ է այս տեղը։ Ծերունի դևը մենակ չէ, նա ունի հարիւրաւոր գործակիցներ, որոնք ամենքն էլ քուրմեր են։ Այս դժոխքի վրայ է նրանց բնակարանը։

—Դու այս ասա՛, հիմա մեզ ինչ են անելու, հարցրեց Վաչագանը։

—Մի և նոյնը կանեն, ինչ որ միւսներին։ Ով որ ձեզանից արհեստ գիտէ, կապրի մինչև մեռնիլը, իսկ ով որ չգիտէ, նրան կըտանեն սպանդանոց։ Ես հիմա մեռելատանն եմ, ըստ որում յայտնեցի, որ էլ աշխատելու ուժ չունիմ։ Բայց Աստուած հոգիս չի առնում, երևի ուզում է ինձ լոյս աշխարհի արժանացնել. և գիտէք, ես հաւատում եմ. որովհետև երազումս ինձ երևաց մի կինարմատ՝ գլխին թագաձև սաղաւարտ, ձեռին երկսայրի սուր, մի հրեղէն ձիու վրայ նստած և ասեց ինձ. „Մի յուսահատուիր, Վաղինակ, ես կրգամ շուտով և ձեզ ամենիդ կազատեմ“։ Ես վաղուց մեռած կըլինէի, եթէ այդ հրաշագեղ թագուհին ինձ յոյս տրուած չլինէր. նրա տրուած յոյսը իմ հոգուս սնունդ է տալիս, և ինչքան թոյլ եմ մարմնով, այնքան ուժեղ եմ հոգւով։ Ա՜խ, իմ Վաչագան, ո՞րտեղ ես, ինչո՞ւ ես մոռացել քո Վաղինակին. . .

Վաչագանը, որ մինչև այս ժամանակ մի թմրած վիճակի մէջ էր և պատմողի խօսքերը միայն դնգրդնգացնում էին նրա ականջի թմբուկը առանց տպաւորելու մտքի վրայ, վերջին խօսքերից սթափուեց նա իբրև մի խոր քնից, և սկսեց յիշել երազի նման „թագուհի“, „Վաղինակ“, „Վաչագան“, բառերը։ Ուրեմն սա մեր Վաղինակն է, մտածեց նա։ Այս մտածելով և ուշքի գալով ուզում էր վրան ընկնիլ և գգուել, ուզում էր յայտնել, թէ ինքն է Վաչագանը, բայց մէկ էլ չհաւատալով իր ականջին՝ կրկին հարցրեց, թէ ո՞վ է նա և ինչպէս է ընկել այստեղ։

Վաղինակն իր պատմութիւնն սկսեց շատ հեռուից և Վաչագանին անծանօթ առարկայից։ Իսկ այդ միջոցին Վաչագանն սկսեց մտածել, որ լաւ չի լինիլ, եթէ ինքը յանկարծ յայտնէ իր ով լինելը, ըստ որում մի այդպիսի յայտնութիւն՝ թէ ուրախութիւն և թէ կսկիծ լինելով՝

կարող էր սրի պէս կտրել նրա կեանքի բարակացած թելը։ Այս պատճառով ընդհատեց նրա պատմութիւնը, ասելով—

—Քո անունդ, ինչպէս լսեցի, Վաղինա՞կ է։

—Վաղինակ է, այո՛, Վաղինակ... ես մի ժամանակ...

—Եղբայր Վաղինակ, շատ խօսիլը քեզ շատ վնաս է։ Սպրիր մինչև քո երազը կատարուի։ Ես հաւատում եմ քո երազին, և շնորհակալ եմ, որ յայտնեցիր մեզ։ Այսուհետև մենք էլ կապրինք այդ յուսով։ Լաւ կանես, որ քո միւս արհեստակիցներին էլ յայտնես քո երազը։ Ես ինքս երազ մեկնող եմ, հաւատացնում եմ քեզ, որ երազդ պիտի կատարուի տեսածիդ պէս։ Բայց ահա ոտքի ձայն է գալիս, դու գնա քո տեղը։

Ժ

Վաչագանի հետ եկածները թուով վեց հոգի էին։ Հարցրեց նրանց, թէ արդեօք մի որ և իցէ արհեստ գիտե՞ն։ Մինն ասեց, որ գիտէ կտաւ գործել, երկրորդը դերձակութիւն գիտէր, երրորդը մետաքսագործ էր, միւս երեքը ոչ մի արհեստ չըգիտէին։

—Վնաս չունի որ դուք արհեստ չգիտէք, ասեց Վաչագանը, ես կասեմ, որ դուք ամենքդ ինձ արհեստակից էք, իսկ ես շատ լաւ արհեստ գիտեմ։

Ոտնաձայնը արձագանգ տալով, հետզհետէ մօտեցաւ և նրանց առջև կանգնեց մի դաժանատեսիլ քուրմ՝ հետն առած մի խումբ զինուած մարդիկ։

—Դո՞ւք էք նոր եկածները, հարցրեց քուրմը.

—Այո՛, ծառաներդ ենք, պատասխանեց Վաչագանը։

—Ձեզանից ո՞վ է արհեստ իմանում.

—Մենք ամենքս էլ գիտենք, ասեց Վաչագանը,

—գիտենք շատ թանգագին դիպակ գործել։ Մեր գործուածքի մի կշիռը հարիւր կշիռ ոսկի կարժէ։ Մենք մեծ գործարան ունէինք, բայց պատահմամբ կրակ ընկաւ այրեց և մենք ընկանք պարտքի տակ և խեղճացանք։ Եկանք քաղաք, որ մի գործ գտնենք մեզ համար, հանդիպեցանք մեծ քրմապետին և նա մեզ բերաւ այստեղ։

—Շատ լաւ. բայց մի՞թէ ճշմարիտ այդչափ թանգ կարժէ ձեր գործուածքը։

—Մեր ասածի մէջ սուտ չկայ, չէ՞ որ պիտի ստուգէք։

—Ի հարկէ ես շուտով կիմանամ, թէ որքան ճշմարիտ է ձեր ասածը. հիմա ասացէք, ի՞նչ նիւթերէն և գործիքներ են հարկաւոր, որ ես բերեմ։

Վաչագանը յայտնեց մի առ մի, թէ ինչ ու ինչ է հարկաւոր։ Մի քանի ժամից յետոյ ամեն ինչ պատրաստ էր։ Քուրմը պատուիրեց, որ երթան արհեստատունը, այնտեղ աշխատեն և նրանց հետ կերակրուին։

—Այնտեղ մեր գործը լաւ չի յաջողիլ, ասաց Վաչագանը։ Մեզ հարկաւոր է ջոկ և ընդարձակ տեղ, և այս տեղը ամենից յարմար է։ Մեր գործի նրբութիւնը պահանջում է առատ լոյս. աղօտ լոյսի տակ ոչինչ չենք կարող կատարել։ Իսկ ինչ վերաբերում է մեր կերակուրին, պէտք է գիտենաք, որ մենք մսակեր չենք, սովոր չենք այդ կերակուրին. հէնց որ միս ուտենք, իսկոյն կըմեռնինք, և դուք կըզրկուիք այն մեծ օգուտից, որ մեզանից կարող էք ստանալ։ Ճշմարիտն եմ ասում, որ մեր գործի մի քաշը հարիւր քաշ ոսկի կարժէ...

—Շատ լաւ, ասեց քուրմը, ես ձեզ համար կուղարկեմ հաց և բուսեղէն կերակուր, դուք կունենաք և առատ լոյս, բայց եթէ ձեր գործը այնպէս չլինի, ինչպէս խօստանում էք, ես ձեզ ամենիդ սպանդանոց կուղարկեմ, և ըսպանելուց առաջ՝ ենթարկել կըտամ չարաչար տանջանքների։

—Մեր ասածի մէջ ոչինչ սուտ չկայ. եթէ ուզում էք մեր խոստացած շահն ստանալ, պէտք է միայն կատարէք մեր ուզածը։

Քուրմը կատարեց իր խոստումը։ Նրանց համար ուղարկում էր սպիտակ հաց, կանաչեղէն, կաթ, մածուն, պանիր և զանազան չոր ու թարմ մրգեր։ Վաղինակն էլ մասնակցեց այդ սնունդին, միւսներին էլ նշխարքի պէս բաժանում էին ծածկաբար սպիտակ հացից, որ հաղորդութեան տեղ էր բռնում և կենաց հացի պէս կենդանութիւն տալիս նրանց։ Վաղինակը նոր սնունդի ազդեցութիւնով հետզհետէ կազդուրուեց և կենդանի մարդու կերպարանք առաւ։ Վաչագանն սկսեց իր գործը և իր ընկերներին էլ իրան օգնական շինեց։ Կարճ միջոցում պատրաստեց մի կտոր շատ պատուական դիպակ այնպիսի նախշերով, որոնց եթէ ուշադրութեամբ զննէին և իմանային նրանց խորհուրդը, նոյն դժոխքի պատմութիւնը պիտի կարդային նրանց մէջ։

Քուրմը եկաւ, տեսաւ պատրաստած դիպակը, և մընաց հիացած։ Վաչագանը ծալելով իր գործքը ինչպէս պէտք էր՝ և յանձնելով քուրմին, ասեց.

—Ես առաջ ասեցի, որ մեր գործուածքի մի կշիռը հարիւր կշիռ ոսկի կարժէ, բայց հիմա հարկաւոր եմ համարում ասել, որ սա իմ ասածի կրկնապատիկը կարժէ, ըստ որում սրա վրայ կան այնպիսի թալիսմաններ, որ հագնողին միշտ զըւարթ և ուրախ կըպահեն։ Այս կայ միայն, որ հասարակ մարդիկը սրա գինը չեն իմանալ։ Սրա գինը կիմանայ միայն Անահիտ թագուհին, և բացի նրանից ոչ ոք չի էլ համարձակիլ հագնել մի այսպիսի թանգագին գործուածք։

Արծաթամոլ քուրմը աչքերը չորս բաց արաւ, երբ որ իմացաւ դիպակի իսկական արժէքը։ Այս մասին նա

խորամանկ քրմապետին ոչինչ չյայտնեց և մինչև անգամ ցոյց չտրուաւ նրան։ Ուզեց որ Թագուհու տեսութեանը միայն ինքն արժանանայ, և նրանից առաջ աւելի ոսկիքը ինքը վայելի...

ԺԱ.

Անահիտը Վաչագանի բացակայութեան ժամանակ լաւ էր կառաւարում երկիրը և ամենքն էլ գոհ էին, առանց իմանալու, թէ նա է կառաւարողը, բայց ինքը սաստիկ մտատանջութեան մէջ էր ընկել, ըստ որում քսան օրից արդէն տասն օր էլ անցել էր, բայց Թագաւորը չէր վերադարձել։ Նա գիշերը հանգիստ չունէր. սարսափելի երազներ էր տեսնում և յանկարծ վեր թռչում։ Ամեն բան փոխուել էր նրա աչքումը և ամեն ինչ մի անսովոր յատկութիւն ստացել։ Զանգին անդադար օռնում ու վնգստում էր և Թագուհու ոտներն ընկնելով աղիողորմ կերպով կլանչում ու նրան աւելի ևս մտատանջութեան մէջ ձգում։ Վաչագանի ձին անընդհատ խրխնջում էր մայրը կորցրած քուռակի պէս և իր խորժակը կորցնելով՝ օրէցօր նիհարում էր։ Մարի հաւերը կանչում էին աքաղաղի պէս, իսկ աքաղաղները փոխանակ լուսաբացին կանչելու՝ երեկոյին էին ծկլթում փասիանի ձայնով։ Պարտիզի սոխակներն ընդհատել էին իրանց ծլրտոցը և նրանց տեղ լսւում էր գիշերները բլբլերի վայունը։ Այլ ևս չէին քչքչում Թարթառի կոհակները ուրախ ուրախ թռչկոտելով, այլ վշշ-վշշ, վշշ-վշշ անելով՝ անցնում էին պարսպի տակով տխուր ու տրտում։ Արիասիրտ Անահիտը մի անսովոր երկիւղի մէջ էր ընկել և իր իսկ սուերը նրա առջև վիշապի պէս էր ձգւում.

Մի հասարակ թիկոցից, մի սովորական գոչիւնից նա վեր էր թռչում և սարսռում։ Երբեմն ուզում էր կանչել իշխաններին և յայտնել նրանց Թագաւորի բացակայութիւնը և անյայտանալը, բայց վախենում էր, թէ մի գուցէ դրա հետևանքը վատ լինի, մի ապստամբութիւն ծագի երկրի մէջ և խռովութիւն ընկնի։

Մէկ առաւօտ էլ՝ սաստիկ սրտնեղած՝ ման էր գալիս պարտիզումը, իր ծառաներից մինը ներս եկաւ և յայտնեց նրան, թէ մի օտար վաճառական է եկել և ասում է, որ մի երևելի բան ունի վաճառելու Թագուհուն։ Անահիտի սիրտն սկսեց մի անսովոր կերպով տրոփել։ Հրամայեց՝ որ շուտով ներս բերեն այն մարդուն։

Ներս եկաւ մի դաժան կերպարանքով մարդ, խոր գլուխ տրուաւ Թագուհուն և արծաթէ սինու վրայ դրած մի ոսկէ դիպակ դրաւ Թագուհու առջև։ Անահիտը վեր առաւ գննեց դիպակը և ուշ չդարձնելով նախշերի վրայ, հարցրեց գինը։

—Իր կշռովը երեք հարիւր կշիռ ոսկի կարժէ, ողորմած Թագուհի։ Ուզում եմ ասել, որ ինձ վրայ այդքան է նստել միայն գործքն ու նիւթը. իսկ աշխատանքն էլ թողնում եմ քո ողորմութեան կամքին։

—Մի՞թէ այդքան թանգ կարժէ։

—Ողջ լինի Թագուհին, դրա մէջ կայ մի այնպիսի զօրութիւն, որ անգնահատելի է։ Դրա վրայ եղած նկարները հասարակ նախշեր չեն, այլ թալիսմաններ են. իսկ այդ թալիսմանները այն զօրութիւնն ունին, որ դրա հագնողին միշտ զբաղեցրի, միշտ ուրախ կըպահեն։ Դրա հագնողը կեանքի մէջ տխրութիւն չի տեսնիլ։

—Մի՞թէ այդպէս. ասեց Անահիտը և սկսեց բաց անել դիպակը և ուշի ուշով գննել նրա նկարները, որոնք ոչ թէ թիլիսմաններ, այլ ծաղկագրեր էին։ Անահիտը

լուռ ու մունջ կարդաց նրանց մէջ հետևեալ խօսքերը.

«Իմ աննման Անահիտ, ես ընկել եմ մի սոսկալի դժոխքի մէջ։ Այս դիպակ բերողը նոյն դժոխքի վերակացուներից մէկն է։ Ինձ մօտ է և Վաղինակը։ Դժոխքը գտնուում է Պերոժ քաղաքից դէպի արևելք մի պարըսպապատ մեհեանի յատակում։ Եթէ շուտ օգնութեան չհասնես, մենք կորած ենք յաւիտեան։

«Վաչագան»

Անահիտը մէկ անգամ կարդալով չբաւականացաւ, երկրորդ և երրորդ անգամ էլ կարդաց, ըստ որում իր աչքերին չէր հաւատում, կարդաց և չորրորդ անգամ, միայն այս անգամ ոչ թէ կարդում էր իսկապէս, այլ մտածում էր, թէ ինչ անելու է։ Աչքը ձգած գրերին՝ երկար մտածելուց յետոյ՝ դարձաւ դէպի վաճառականի հագուստի մէջ ծպտած քուրմը և ուրախ դէմքով ասաց.

—Դու ճշմարիտ ես ասում. քո դիպակիդ նկարները ուրախացնելու զօրութիւն ունին։ Ես այսօր շատ տրխուր էի, բայց այս բոպէիս մի անպատմելի ուրախութիւն եմ զգում։ Իմ կարծիքով այս դիպակը անգնահատելի է։ Եթէ սրա համար իմ թագաւորութեան կէսը պահանջէիր, ես խնայելու չէի։ Բայց գիտես ինչ կայ, իմ կարծիքով ոչ մի գործ կարող չէ իր գործողից աւելի զօրաւոր լինել։ Այսպէս է թէ ոչ։

—Թագուհին ողջ լինի, քո կարծիքը շատ ճշմարիտ է. արարածը կարող չէ հաւասարուիլ արարողին։

—Եթէ դու էլ գիտես որ այդպէս է, պէտք է բերես ինձ մօտ սրա գործողին, որ ես վարձատրեմ նրան նոյնպէս, ինչպէս և քեզ։ Դու էլ լսած կըլինիս, որ ես արհեստին մեծ նշանակութիւն եմ տալիս, և պատրաստ եմ ամեն մի լաւ արհեստաւորին նոյնպէս վարձատրել, ինչպէս իմ ամեն մի քաջ զօրականին։

—Ողորմած թագուհի, ես տեսած չեմ դրա գործողին և չեմ ճանաչում։ Ես մի վաճառական մարդ եմ, այս կտորը գնել եմ Հնդկաստանումը մի հրէայից, իսկ հրէան գնել էր մի արաբից, արաբն էլ ո՞վ գիտէ ո՞ւմնից կամ ո՞ր աշխարհից։

—Բայց դու՝ կարծեմ՝ ասացիր, թէ գործն ու նիւթը այսքան կարժէ, և չասեցիր թէ ես այսքանով եմ գնել. սրանից երևաց, որ դու ինքդ ես գործել տըւել։

—Ողորմած թագուհի, ինձ այդպէս էին ասել Հընդկաստանումը, ես էլ...

—Սպասիր, ո՞րտեղ է քո Հնդկաստանը, այստեղից մինչև Պերոժ կըլինի՞։

—Ոչ, ողորմած թագուհի, Պերոժը մեր կշտին է, իսկ Հնդկաստանը երեք չորս ամսեան ճանապարհ է։

—Բայց գիտե՞ս, եթէ ես ուզենամ, կարող եմ քո Հնդկաստանը մինչև Պերոժ մօտեցնել։ Կարո՞ղ ես ասել ինձ, թէ դու ո՞վ ես, ի՞նչ տեղացի ես, ի՞նչ ազգից ես, ի՞նչ կրօնի ես, ո՞րտեղ ես ծնուել, ո՞րտեղ ես կենում այժմ, ի՞նչ գործի ես ծառայում։

—Ողորմած թագուհի...

—Լռի՛ր, ես քեզ ողորմելու չեմ. քո բերած թալիսմաններդ ինձ յայտնեցին քո ով լինելդ։ Ծառանե՛ր, բըռնեցէք այս մարդուն և ձգեցէ՛ք մթին բանտի մէջ։

ԺԲ

Վաչագանն իր ազատուելու մասին էլ ոչ մի կասկած չունէր։ Կամենալով ընկերների մէջն էլ ազատութեան լոյսը սաստկացնել, դարձաւ դէպի Վաղինակը և ասաց.

—Եղբա՛յր Վաղինակ, մի երազ էլ ես տեսայ բոլորովին քո տեսածի նման։ Ես այնպէս եմ կարծում, թէ մենք հէնց այսօր թէ այս գիշեր պիտի ազատւինք։ Բայց գիտե՞ս ինչ կայ, Վաղինակ, մենք եթէ այս խաւարից յանկարծ լոյս աշխարհ դուրս գանք, դրսի լոյսը մեզ համար այնքան սաստիկ կըլինի, որ մենք ոչինչ չենք տեսնիլ. և կարելի է թէ մեր աչքերը վնասւին էլ։ Այս բանը ես նրա համար եմ ասում, որ երբ դուրս գալու կըլինինք և կըտեսնէք, որ լոյսը ծակծկում է կամ ոչինչ չէք տեսնում, փակեցէք աչքներդ, մինչև քիչ քիչ սովորէք։ Ես շատ եմ տեսել մթին բանտից դուրս եկած մարդիկ, նրանցից եմ իմանում։

—Երանի՜ թէ դուրս գանք միայն այս սպանդարանից, թէկուզ աչքներս կուրանայ, վնաս չունի. բայց, վարպետ եղբայր, քո այդ ասածդ մի բան ձգեց միտս, որ չեմ կարող չասել։ Մի անգամ ես ու թագաւորի որդին որսորդութիւն անելիս՝ իջանք մի աղբիւրի մօտ, շատ դադրած ու քրտնած։ Մօտակայ գիւղի աղջկէքը շրջապատել էին աղբիւրը և հերթով լցնում էին իրանց ամանները։ Իշխանս ջուր ուզեց, աղջիկներից մինը լցրեց փարչը, որ բերի տայ իրան, մի ուրիշ աղջիկ առաւ նրա ձեռից փարչը և դարտակեց։ Յետոյ ինքն սկսեց նորից լցնել, բայց էլի դարտակեց, և այսպէս կրկնեց նա քսան թէ երեսուն անգամ, սուտ չեմ կարող ասել, լաւ միտս չէ։ Իմ բարկութիւնս սաստիկ եկաւ, բայց իշխանիս շատ հաճելի թւաց աղջկայ արարմունքը, մանաւանդ երբ նա ջուր բերելուց յետոյ յայտնեց, թէ իր միտքը չար չէր, այլ տեսնելով որ յոգնած ու քրտնած ենք, հարկաւոր համարեց ուշ հասցնել սառը ջուրը, մինչև մենք փոքր ինչ շունչ առնենք և հովանանք։ Հիմա քո ասածն էլ նրա ասածի նման է. և գիտէ՞ք արդեօք, դուցէ հէնց

այն ջուր տըւող աղջիկն է այժմ մեր թագուհին։ Վաչագանը նրան տեսնելուց յետոյ՝ էլ ուրիշ աղջիկ չուզեց. վճռաբար ասեց, կուզէ՛ նա՛ է, չէ՛ ուզիլ՝ նա է։ Թագաւորը ճարահատած՝ ինձ ուղարկեց նրա հօր մօտ հարսնախօսութեան. բայց աղջիկը չըյօժարեց, թէ ես արհեստ չգիտցողին չեմ ուզիլ։ Ես այն ժամանակ մտքումս ծիծաղեցի, բայց էլի իշխանս իմացաւ նրա խելացի միտքը և մի տարուսը սովորեց շատ գեղեցիկ դիտակ գործել՝ բոլորովին քո գործածիդ պէս։ Իսկ ես՝ երբ որ ընկայ այս դժոխքի մէջ, նոր իմացայ նրա խօսքի նշանակութիւնը։

—Բայց դու ինձ՝ այս ասա, եղբայր Վաղինակ, պատճառն ի՞նչ է, որ մենք թագուհուն ենք տեսնում երազներումս և ոչ թէ թագաւորին։

—Ո՞վ գիտէ, այդ բանը դու ինձանից լաւ կիմանաս, ըստ որում երազի մեկնողը դու ես, և, ներիր ինձ, որ երեսիդ ասեմ, ասածիս մէջ կեղծաւորութիւն չկայ. դու իմ աչքումս մի շատ իմաստուն մարդ ես երևում. դու որ կարողացար դժոխքի արբանեակներից մարդու կերակուր ստանալ, դու էլի շատ բան կարող ես անել և ես դեռ զարմանում եմ, որ մի հրաշքով յանկարծ չես չքացնում այս տարտարոսը և մեզ ամենիս փրկութիւն տալիս։ Եթէ Աստուած տայ, որ մենք այս դժոխքից ազատւինք, ես հաւատացած եմ, որ թագաւորն իսկոյն կըկանչէ քեզ և իր ամենամօտիկ խորհրդակիցը կանէ։

—Եւ այդ ի՞ հարկէ, քո շնորհիւ կըլինի, ըստ որում թագաւորին ես ծանօթ չեմ։ Բայց ով գիտէ, թէ ինքը թագաւորն ինչ վիճակի մէջ է այժմ, գուցէ նա էլ մի ուրիշ դժոխքի մէջ է ընկել և ինձ նման զարբաբ է գործում։ Բա՛ էլ ո՞ր օրւան համար է ջուլհակ դառել։

—Քո խօսքերդ խորհրդաւոր են թւում ինձ... բայց

չէ... Ինչպէս կարելի է, որ իմ Վաչագանին քո օրն ընկած տեսնեմ. լաւ է որ ես մեռնիմ այս րոպէիս։

—Իմ խօսքերիս մէջ ոչինչ խորհրդաւոր բան չկայ, եղբայր Վաղինակ, ես այն եմ ասում, ինչ որ սրտինս է։ Իմ կարծիքով Թագաւորն էլ մեզ նման մի մահկանացու մարդ է, մեզ նման ամեն փորձութիւնների ենթակայ։ Մենք հիւանդանում ենք, նա էլ է հիւանդանում. մեզ սպանում են, գերի են տանում, նրան էլ են այդպէս անում։ Նա էլ է ջուրն ընկած ժամանակ մեզ պէս խեղդւում, կրակն ընկած ժամանակ մեզ պէս այրւում, նրա կերածն էլ է մի փոր հաց, այն էլ գուցէ աւելի դառն...

—Այդ շատ ճշմարիտ ես ասում, վարպետ եղբայր, բայց իմ կարծիքով Թագաւորն այնքան խոհեմ պէտք է լինի, որ ինձ նման լոկ հետաքրքրութիւնից շարժւած՝ քրմապետի ետևից չերթայ և ընկնի նրա դժոխքի մէջ։

—Այդ մի փորձանք է, եղբայր Վաղինակ։ Մթթէ Թագաւորը կարող է կարծել, որ սուրբ քրմապետը մի զարհուրելի դև է. մթթէ նա կարող է կարծել, թէ կան այնպիսի մարդիկ, որոնք քստմնելի եղեռնագործութիւնը իրանց համար մի զբաղմունք են համարում։ Չէ, Վաղինակ, աշխարհիս երեսին ոչ մի մահկանացու ազատ չէ փորձանքից. այս օրւան բախտաւորը կարող չէ իմանալ, թէ վաղն ինչ անբախտութեան մէջ պիտի ընկնի։ Բայց ուրիշ բան է, եթէ վերահաս վտանգը առջևդ կանգնած երևում է իր իսկական կերպարանքով։ Խելքը գլխին մարդը՝ երբ որ պատահում է մի վարար գետի, գլխապատառ ներս չի ընկնում, այլ փնտրում է նրա ծանծաղուտը։ Դու ինչ կուզես ասա, բայց մեր տեսած երազը ցոյց է տալիս, որ Թագաւորը նմանապէս ընկած է մի փորձանքի մէջ, և իմ սիրտն ասում է, որ նա կազատւի միայն այն ժամանակ, երբ որ կազատւինք մենք ինքներս։

—Եւ ի հարկէ նա ինքը կըլինի ազատած մեզ իր դիպակագործութեան շնորհիւ։ Իմ սիրտս էլ ասում է, որ այս րոպէիս ես լսում եմ իմ Թագաւորի ձայնը. այդ ձայնը հէնց առաջին անգամ լսելիս Թափանցել է սրտիս մէջ։ Բայց արդեօք հաւատամ իմ ականջին, ինչ կասես, ասա՛ ինձ կտրական։

—Ո՛չ, ո՛չ, մի հաւատար. բայց հաւատա՛ այն ձայնին, որ դրսից կըլսես։ Ականջ դրէք, ահա՛ ձայներ են լսւում, կարծես դժոխքի դուռն է դղրդում, երևի փըրկիչն արդէն մօտեցել է. իմա՛ց տըւէք ամենքին, որ դան այստեղ պատրաստ կենան...

ԺԳ

Անահիտը երբ որ բանտարկեց ծպտած քուրմին, խկոյն փչել տըւաւ պատերազմական փողերը։ Ահագին փողերի այդ յանկարծական որոտալը յայտնի նշան էր, որ մի մեծ վտանգ է պատահել աշխարհին։ Մի ժամ չանցած՝ բոլոր քաղաքացիք Թափւեցան պալատի առջև և այդ տեղ սկսան խռնիլ ու տատանիլ լճացած հեղեղի պէս։ Ոչ ոք չէր իմանում, թէ ինչ է պատահել. ամենքը շնչասպառ միմեանց էին հարցնում և ոչ մէկից մի որոշ պատասխան չէին ստանում։ Յանկարծ պատշգամբի վրայ երևաց Անահիտը՝ ոտից մինչև գլուխ սպառազինւած, և դէպի ժողովուրդը դառնալով՝ այսպէս խօսեց.

„Ձեր Թագաւորի կեանքը վտանգի մէջ է։ Այս րոպէիս իմացայ, թէ ինչ տեղ է ընկել։ Նա գնացել էր իր երկրի մէջ պտրտելու, որ ժողովրդի կարիքներն ու հոգոերն աչքով տեսնի։ Զար մարդկանց է հանդիպել և ընկել է մի տարտարոսի մէջ։ Էլ ուրիշ բան չունիմ յայտ-

նելու ձեզ առ այժմ։ Ժամանակ չպէտք է կորցնել։ Ով որ սիրում է իր թագաւորին, ում համար թանգ է նրա կեանքը, շուտով ձիաւորուի և գայ իմ ետևից։ Մենք պէտք է կէսօր չեղած՝ հասնենք Պերոժ քաղաքը։ Ես արդէն պատրաստ եմ և ձեզ եմ սպասում։ Դէ՛հ, գնացէք և շուտով պատրաստուեցէք"։

Մի ակնթարթի մէջ ցրուեցաւ ժողովուրդը՝ գոչելով՝ կեցցէ՛ թագաւորը, կեցցէ թագուհին, և մի ժամ չանցած արդէն ամենքը զինուած պատրաստ էին։ Քաջասիրտ օրիորդներն ու տիկիններն էլ երբ որ իմացան, թէ թագուհին պիտի առաջնորդէ զօրքին, նմանապէս զրահաւորուեցան ու ձիաւորուելով շրջապատեցին թագուհուն։

Մի կատարեալ հիացք էր Անահիտը սպարապետի զգեստի մէջ։ Կրակոտ ձիու վրայ նստած, ոսկեզօծ զրահով պատած, մազերը սաղաւարտի մէջ անփոփած, լայնաշեղը թուրը կապած, վահանը թիկունքից կախած։ Այս բոլորը նրա արեգնատիպ դէմքի և հրավառ աչքերի հետ մի ահեղ կերպարանք էին տրուել նրան։

Երբ քաղաքացիք դուրս եկան տափարակ դաշտը, Անահիտը դարձրեց ձիու գլուխը և այս ու այն կողմ քըշելով՝ հրամաններ արձակեց, և մի քանի րոպէի մէջ կարգաւորելով ամբողջ այրուձին, գոչեց բարձրաձայն «յառաջ» և ինքն առաջ անցնելով ասպանդակեց ձին և մի վայրկենի մէջ աներևութացաւ։ Հեռուից երևում էր միայն ձիու բարձրացրած թանձր փոշին, որ ամպի պէս մինչև երկինք էր հասնում։ Երկու ժամից յետոյ նա իր հրեղէն ձիով կանգնած էր Պերոժ քաղաքի հրապարակի մէջ մեն մենակ։ Կռապաշտ քաղաքացիք նրան երկնքից իջած մի նոր աստուած համարելով՝ խուռն բազմութիւնով չոքեցին նրա առջև և գլխները մինչև գետին կորացրին։

—Ո՞ւր է ձեր քաղաքապետը, գոչեց Անահիտը սպառնալից ձայնով։

Ծունկ չոքածներից մինը վեր կացաւ և դողդողալով ասեց.

—Ծառա՛դ եմ այստեղի քաղաքապետը։

—Դո՛ւ ես ուրեմն, որ այնքան անհոգ ես, որ չգիտես թէ ինչ է գործւում քո աստուածների բնակարանում։

—Ծառադ եմ, ես ո՛չինչ չգիտեմ։

—Դու կարելի է թէ չգիտես էլ թէ ո՞րտեղ է գըտնըւում ձեր տաճարը։

—Ի՞նչպէս չգիտեմ, ծառադ եմ, շատ լաւ գիտեմ։

—Առա՛ջ անցիր ուրեմն...

Կէս ժամ չանցած՝ ամբողջ քաղաքը գՀլուած գնում էր Անահիտի ետևից։ Երբ որ մօտեցաւ Մեհեանի պարիսպներին, քուրմերը կարծեցին, թէ ուխտաւորների մեծ բազմութիւն է եկողը, շտապով բաց արին դուռը։ Բայց երբ ներս խռնուեցաւ ժողովուրդը, երբ տեսան զրահաւորուած հրաշագեղ ասպետի սպառնալից դէմքը և իրանց ուշ չդարձնելը, մի անսովոր սարսափի մէջ ընկան։ Անահիտը մի րոպէի մէջ գտաւ տարտարոսի դուռը և դառնալով քաղաքապետին՝ հրամայեց.

—Բա՛ց արէք ահա՛ այս դուռը։

Մինչդեռ քաղաքապետի հրամանով մի քանի անձինք պատրաստւում էին կոտրատել դուռը, ծերունի քրմապետը վերահաս վտանգը տեսնելով, դուրս եկաւ իր մեհենական զգեստով, որ ժողովրդի վրայ սարսափ ձգէ և յետ մղէ։ Երբ որ իր սպիտակ շուրջառը ձգած, քրմապետական երկճիւղ ու երկայն թագը գլխին դրած և գաւազանը ձեռին դուրս եկաւ ուռած ու փքուած՝ ժողովուրդը ճանապարհ բաց արաւ և յետ քաշուեց ահ ու դողով։ Նա մօտեցաւ Անահիտին և պատգամախօսի ձայնով աղաղակեց.

—Ի՞նչ ես ուզում, ինչ ես անում, յե՞տ քաշուիր այդ տեղից։

Անահիտը՝ բարկութիւնը հազիւ զսպելով՝ ասեց.

—Ես հրամայում եմ, որ այս դուռը բացուի։

—Ո՞վ է կարող հրամայել այստե՞ղ, բացի ինձանի՞ց։ Այս դուռը մեր սրբարանի դուռն է. այստե՞ղ է գտնուում մեր նախնեաց փոշին, այստեղ է մեր անշէջ կրակարանը. տեսէ՞ք ահա՛ այն ծուխը, որ մինչև երկի՞նք է բարձրանում։ Աստուածների բարկութիւնը մի՞ շարժէք։ Ցրուեցէ՞ք, հեռացէ՞ք, կորէ՞ք, ինչպէ՞ս էք համարձակում ձեր պի՞ղծ ոտներով կոխոտել այս սուրբ վայրը...

Քրմապետի ահեղագոչ սպառնալիքը սնապաշտ ժողովրդի վրայ սարսափ բերաւ, ամենքը կորագլուխ յետ քաշուեցան. բայց նրանց մէջ կային և քրիստոնեաներ, որոնք պինդ կանգնեցան իրանց տեղերը, կասկածելով, որ այդ ծածկարանումը մի սարսափելի գաղտնիք պիտի լինի թաքնուած։ Նրանք միաբերան գոչեցին—

—Բացուի՞, բացուի՞ այդ տարտարոսի դուռը։

Քրմապետը տեսաւ, որ իր հրամանին ընդդիմացողներ կան, երեսը դարձրեց դէպի մեհեանը և ձեռքերը մեկնելով՝ աղաղակեց.

—Ո՞վ հզօր աստուածնե՞ր, ձեր սուրբ տաճարը պղծուում է, օգնութի՞ւն հասցրէք...

Այս ձայնի վրայ մեհեանի դուռը բացուեց և նրա միջից դուրս թափուեցան մի խումբ սպառազինուած դաժանատեսիլ մարդիկ։ Սրանք քուրմերն էին, որոնք վերահաս վտանգը տեսնելով՝ անձնապաշտպանութեան էին պատրաստուել։ Քրմապետը հրամայեց նրանց, որ դուռը պահպանեն և ոչ ոքի թոյլ չտան մօտենալ։

Անահիտի համբերութիւնը հատաւ սաստիկ բարկութիւնից։ Դարձրեց ձիու գլուխը և յետ նայելով՝ տեսաւ

որ քաղաքի վրայ ամպի պէս փոշի է բարձրացած, իմացաւ, որ զօրքը մօտեցել է։ Այդ հանգամանքից աւելի ևս սրտապնդուելով՝ ուզեց ինքը մենակ վերջացնել ամենը և մի րոպէ առաջ տեսնել իր Վաչագանին։ Ձախ ձեռքն առաւ վահանը և աջով սուրը հանելով, դարձաւ դէպի քուրմերը և գոչեց.

—Վերջին անգամ հրամայում եմ ձեզ զինաթափ լինել և բանալ այդ դժոխքի դուռը։

Քուրմերը պատրաստուեցին դիմադրելու։ Անահիտի իմաստուն ձին իմացաւ տիրուհու մտադրութիւնը. մի թեթև ասպանդակի հարուած ստանալուն պէս՝ կոխկռտեց քաւթառ քրմապետին և յարձակուեց քուրմերի վրայ։ Կայծակի արագութեամբ երեքի գլուխը թռցրեց Անահիտը և իսկոյն յետ մղեց ձին։ Քուրմերը նրան շրջապատեցին և վիրաւորեցին ձին։ Անահիտը պաշտպանողական դիրք բռնեց, բայց ձին իր յարձակմունքը շարունակում էր. նա միանգամից թէ առջևից և թէ ետևից էր յարձակուում և հարուածներ էր, որ տալիս էր աքացիներով։ Քուրմերը կռուում էին ամենայուսահատ և կատաղի կերպով։ Անահիտի կեանքը անխուսափելի վտանգի մէջ էր։ Այդ որ նկատեցին քրիստոնեաները, քուրմերի քամակից յարձակուեցան։ Քուրմերը շփոթուեցան և երեսները դարձրին, որ պաշտպանուին։ Անահիտը՝ օգուտ քաղելով այդ հանգամանքից, կրկին յարձակուեց և էլի մի քանի գլուխ թռցրեց և մի քանիսին ոտնատակ տրուաւ։ Կռապաշտները տեսան, որ քրիստոնեաներն օգնում են Անահիտին, կարծեցին թէ կռիւը կրօնական է, իսկոյն անցան քուրմերի կողմը և սկսան քարէ կարկուտ թափել քրիստոնեաների վրայ։ Այդ միջոցին Անահիտի սաղաւարտը վայր ընկաւ մի քարի հարուածից, որ դիպաւ նրա ծայրին։ Նրա խիտ և երկայն մազերը փռուեցան և ծածկեցին ամբողջ

կազմուածքը ամեն կողմից, բացի հրացայտ աչքերից։ Նրա այդ տեսքը մի նոր սարսափ ձգեց ամբոխի վրայ, որոնք իրանց քարէ կարկուտը դադարեցրին խսկոյն։ Այդ հանդամանքից էլ օգուտ քաղեց Անահիտը. մի անգամ էլ յարձակուեց քուրմերի վրայ և մի քանիսին մահացու վէրք տալով գետին գլորեց։ Հէնց այդ ժամանակ վրայ հասան զօրքի առաջապահ նիզակաւորները օրիորդների և տիկինների հետ և իրանց թագուհուն յուսահատ կռուի մէջ տեսնելով, միաձայն աղաղակեցին և յարձակուեցան քուրմերի վրայ։ Մի բոպէ չանցած՝ կենդանի մնացած քուրմերը փախան. ամբոխը յետ քաշուեց և բաց հրապարակի վրայ մնաց Անահիտը շրջապատուած քաջասիրտ օրիորդներով ու տիկիններով։ Քրիստոնեաներից մինը բերաւ նրա սաղաւարտը, որ ազատել էր ամբոխի ձեռից։ Անահիտն իջաւ ձիուցը ողջ առողջ, կարգաւորեց իր մազերը և սաղաւարտը դրաւ գլխին։ Հրաման արձակեց, որ եկող զօրքը շրջապատէ մեհեանը, որի մէջ պատսպարուել էին բոլոր քուրմերը և ներսից դուռը փակել։ Յետոյ դառնալով դէպի ամբոխը, ասեց. „Եկէք այստեղ կարգով կանգնեցէք հանդարտ, որ տեսնէք ինչ կայ ձեր սուրբ քրմապետի սրբարանումը“, և հրամայեց դուռը կոտրտել։

Մի զարհուրելի տեսարան բացուեց ժողովրդի առջև։ Դժոխային որջից դուրս սողացին բազմաթիւ հոգիք, որոնք նոր գերեզմանից հանած դիակների էին նմանում։ Շատերը վերջին շնչումն էին և ոտքի վրայ կանգնել չէին կարողանում։ Նրանց ուրախութեան լացն ու կոծը, ճիչն ու աղաղակը մարդու սիրտ էին կտրատում։ Ամենից յետոյ դուրս եկան Վաչագանն ու Վաղինակը գլխները քաշ գցած։ Թագուհին ճանաչեց Վաչագանին և նշանացի արաւ իր մարդկանցը, որ նրան տանեն իրան համար պատրաստելի վրանը։ Վաչագանը գնաց Վաղինակի ձեռքից

բռնած՝ որ աչքերը խփած կոյր աղքատի պէս հետևեց նրան։ Միւս բոլոր դուրս եկողներին հրապարակի վրայ նստեցնելուց յետոյ, Անահիտը հրամայեց զինուորներին, որ ներս գնան և ամեն բան՝ ինչ կայ չրկայ՝ դուրս տան։ Զինուորները մտան դժոխքի մէջ և այնտեղից դուրս բերին նոր մեռած մարդկանց դիակներ, նոր կտրած գլուխներ, կթոցներով լիքը մարդկային լեշեր, մարդամսով լիքը կաթսաներ, զանազան արհեստի գործիքներ և պարագաներ...

Կռապաշտները, որ արդէն ամօթահարուած և քստմնած էին, այդ ծայրայեղ եռնագործութիւնը տեսնելով՝ էլ չը համբերեցին, և բարձրաձայն աղաղակեցին.— Մե՞ծ է քրիստոնէից Աստուածը, դժոխք է մեհեանը, դեւե՞ր են կուռքերը, սատանա՛յք են քուրմերը, կոտորե՛նք, ջնջե՛նք, սատկեցնենք սրանց...

—Ո՛չ, ո՛չ, գոչեց թագուհին, սպասեցէ՛ք, չը մօտենա՛ք տաճարին, ձեռք չը տա՛ք քուրմերին, նրանց պատժելու իրաւունքն իմն է։ Մեզ հարկաւոր է նախ և առաջ այս թշուառների հոգը քաշել։ Եւ սկսեց հարցնել ամեն մէկին առանձին, թէ նա ո՞վ է, ինչ տեղացի է։ Մէկն ասում էր՝ իմ անունս Առնակ է, ես Բաբիկի որդին եմ։ Այդ անունը բարձր ձայնով կրկնում էր քաղաքապետը, և ահա՛ մի ծերունի մարդ՝ դողդողալով մօտենում էր և հեկեկալով ասում. „Ո՞ւր է, ո՞ւր է իմ որդիս։“ Երկրորդի մայրն էր լոյս ընկնում և ուշաթափ ընկնում իր միանուագար որդու վրայ, երրորդի քոյրը, չորրորդի եղբայրը։ Շատ քչերը մնացին անտիրական, այդպիսիներին էլ թագուհին առաւ իր խնամակալութեան տակ. դրանց թուումն էին և Վաչագանի արհեստակիցները։

ԺԴ.

Այդ թշուառներին տէրուէտէր անելուց յետոյ՝ թագուհին կամեցաւ անձամբ զննել քուրմերի սպանդարանը։ Քաղաքապետի և մի խումբ զինուորների հետ ներս գնաց և նաւթավառ լուցկիներով զննեց նրա ամեն մի քունջ ու պուճախը։ Ո՛ր կողմ նայում էր, մարդկային արիւնի հետք էր նշմարում և անհամար ոսկրներ այս ու այն անկիւնումը թափած։

—Այս զարհուրելի տարտարոսը կարճ ժամանակում գլուխ բերուած բան չէ, ասեց նա քաղաքապետին. սրա վրայ շատ տարի և շատ մարդիկ պիտի լինին աշխատած, իսկ այդ մարդիկը միանգամ այստեղ ընկնելուց յետոյ՝ էլ լոյս աշխարհք չեն տեսել։

—Ողորմած թագուհի, ես մեղաւոր եմ, որ խիստ հրսկողութիւն չեմ ունեցել, բայց մի այսպիսի բան իմանալու համար՝ քո իմաստութիւնն ունենալու է։ Ամեն տարի միայն մեր քաղաքից՝ եթէ քիչն ասեմ՝ հարիւր մարդ է անյայտացել, բայց ես միշտ կարծել եմ, թէ լեռնեցիք են գերի տարել։ Այդ գարշելի քուրմերին մենք ոչ միայն սուրբերի տեղ ենք ընդունել, այլ և կարծել ենք, թէ դրանք շատ ժրաջան և արհեստասէր մարդիկ են, իրանց ձեռքի աշխատանքովն են ապրում և ոչ ժողովրդի հաշուով և արիւնով։ Ո՞վ կըկարծէր, թէ այն թանգագին հիւսուածքներն ու գործուածքները, որ դրանք ամենայն օր բերում էին շուկայ վաճառելու, իրանց ձեռքի գործքը չի եղել, ո՞վ կըկարծէր, որ մեր պաշտած քրմապետը մի կերպարանափոխուած դև է եղել և անմեղ մարդկանց արեան ծարաւի...

Վերջապէս դուրս եկան այդտեղից և գնացին դէպի տաճարը։ Բախեցին տաճարի դուռը, որ քուրմերը բաց

անեն և անձնատուր լինին, բայց ներսից ձայն հանող չեղաւ։ Դուռը կոտրտեցին զինուորները և ներս գնացին, բայց ներսը մարդ չգտան. վերև նայեցան և մի նոր տեսարան բացուեց նրանց առջև. բոլոր քուրմերը և քրմապետը կախուել էին առաստաղից և դեռ ճօճում էին իրանց պաշտած հնդկացի կուռքերի դիմաց։ Երբ որ այդ մասին յայտնեցին թագուհուն, նա ասեց.

—Այդ մահը շատ թեթև է դրանց համար, բայց վնաս չունի, թողէք այդպէս մնան, միայն թոյլ տուէք ժողովրդին, որ ներս գնան և երկրպագութիւն տան իրանց սուրբերին։

Դրսումն ամբոխուած և գրգռուած մարդիկը հեղեղի պէս ներս թափուեցան և կատաղի կերպով յարձակուեցան կուռքերի վրայ և ջարդուփշուր արին իրանց երեկուան պաշտած աստուածներին։ „Ինչ հեշտ են ջարդուում այս զարշելիները, մինչդեռ մենք կարծում էինք, թէ անհրպելի և անմատչելի են“, ասում էին շատերը։ Դուրս տրին բոլոր անօթներն ու սպասները, քարուքանդ արին խորաններն ու ծածկարանները, անթիւ ոսկի և արծաթ գտան, բայց առանց մի բան յափշտակելու և գողանալու՝ ամեն ինչ տարան թափեցին հրապարակի մէջ թագուհու առջև, իսկ թագուհին կարգադրեց, որ քուրմերի բոլոր այդ ունեցած չունեցածը բաժանուին դժոխքից ազատուածներին։ Երբ որ մեհեանի մէջ էլ ոչինչ չմնաց, ամեն ինչ տակնուվրայ արին՝ իրանց արդար զայրոյթի վերջին մրուրը թափեցին խեղդամահ եղած քուրմերի գլխին։ Ցած բերին դժոխքի արբանեակներին և ամենքին կտոր կտոր անելով դուրս նետեցին պարսպից, որ դաղաններին լափ դառնան։

Մնացած անելիքը թագուհին յանձնեց իր հարիւրապետներից մէկին, իսկ ինքը գնաց իր վրանը, ուր նը-

բան անհամբեր սպասում էր Վաչագանը։ Երկու սիրելիները նստեցին իրար կողքի և միմեանց նայելից չէին կշտանում։ Վաղինակը մոտեցաւ Թագուհուն, համբուրեց նրա ձեռքը, և միւս կողքին նստելով՝ սկսեց հեկեկալ մօրը գտած երեխայի պէս։

—Դու ոչ թէ այսօր ես փրկել մեզ, իմ աննման Թագուհի, այլ շատ օրեր սրանից առաջ, երբ ես տեսայ քեզ երազումս, հէնց այդ զգեստիդ մէջ։

—Դու սխալւում ես, Վաղինակ, ասեց Վաչագանը, Թագուհին այն ժամանակը փրկեց մեզ, երբ որ քեզ ասեց. „Ձեր Թագաւորի որդին արհեստ դիտէ՞“։ Մ՚ետդ է, որ դու էլ մի կուշտ ծիծաղել էիր։

—Ա՜խ, ճշմարիտ է. ի՞նչ ասեմ։ Եւ ես, որ այն ժամանակը շատ անհաւատ էի, միայն հիմա եմ սկսել հին լսածներիս հաւատալ։ Մեսրոպ վարդապետը, որ մեզ քարոզում էր, թէ „Եթէ Քրիստոս դժոխք չիջնէր, դըժողքը չէր կործանիլ„, ես նրա այդ ասածի վրայ էլ էի ծիծաղում, բայց հիմա իմ Թագաւորն անձամբ ցոյց տըւաւ, որ Մեսրոպը ճշմարիտ էր ասում։

—Հանգստացիր, Վաղինակ, այդ մասին մենք յետոյ շատ կը խօսինք, ասեց Թագուհին, նոր արդէն զգալով, որ ինքն էլ է սաստիկ յոգնած։

—Ես ինչպէս տեսնում եմ, քեզ նմանապէս հարկաւոր է հանգստանալ, ասեց Վաչագանը Թագուհուն։ Դու հիմա հանգստացիր, մնացածը ես ինքս կըհոգամ։

Թագուհին քաշւեց վրանի միւս բաժինը, ուր նըրա համար փափուկ փռւածք էին արել օրիորդներն ու տիկինները։ Այդտեղ նա հանեց իր զէնքն ու զրահը և ուղարկեց Վաչագանին, իսկ ինքը փռւածքի վրայ թինկ տալով՝ ուզեց իրը հանգստանալ, բայց նրա երևակայութիւնն այնպէս զրգռւած էր, նրա սիրտն այնպէս վըրդովւած, որ հանգստանալ չէր կարողանում։ Մէկ ուզում էր լիասիրտ ուրախանալ իր սիրելու ազատութիւնովը, բայց մէկ էլ թւում էր նրան, թէ դեռ ևս շրջապատւած է կատաղի քուրմերով, և ինքը մերթ յարձակողական և մերթ պաշտպանողական դիրք է բռնում։ Մերթ ուզում էր իր արդար վրէժը յագեցած համարել, յիշելով՝ թէ ինչպէս էին թաւալգլոր լինում դաժան քուրմերի գլխները, բայց յանկարծ նրա առջև պատկերանում էին մարդամսով լիքը կաթսաները և նոր արդէն սկսում էր ամբողջ մարմնով զինահարել և զարզանդել ու սարսռել... Ահա այս խառնիխուռն տպաւորութիւնները նըրանից շուտ չհեռացան, իսկ այժմ աւելի չարչարում, քան թէ հանգստութիւն էին տալիս։

Վաչագանը շատ լաւ գիտէր որ Անահիտը ինչքան որ քաջ էր, նոյնքան և փափկասիրտ էր։ Գիտէր որ նա կարող էր վրէժխնդրութեան հոգւով վառւած անխնայ կոտորել իր թշնամիներին, բայց նրա քնքոյշ սիրտը կարող չէր հեշտութեամբ մարսել մի այդպիսի կոշտ գործողութիւն։ Այս պատճառով շտապեց Անահիտից առնել իր զէնքն ու զրահը։ Նա լուացւեց, մաքրուեց, փոխեց իր հագուստը, հագաւ զրահը, կապեց արքայական թուրը և դուրս գալով վրանից՝ երևաց զօրքին, որ նրա տեսութեանն սպասում էր անհամբեր։ Հէնց որ երևաց՝ Վաչագանը և ողջոյն տրւաւ, զօրքն ուրախութեանից աղաղակ բարձրացրեց։ Թագաւորը յայտնեց նրանց իր շնորհակալութիւնը։ Այդ միջոցին քաղաքապետը եկաւ Թագաւորի ոտներն ընկաւ, շնորհաւորեց նրա ազատութիւնը և յայտնեց, որ ճաշ է պատրաստել կանաչ դաշտումը զօրքի համար։ Թագաւորը հրաման տրւաւ զօրականներին, որ երթան ճաշեն և ուրախութիւն անեն. իսկ ինքը գընաց Անահիտի մօտ, ուր արդէն օրիորդներն ու տիկին-

ները ճոխ սեղան էին սարքել և Թագաւորի գալուն էին սպասում, որ հայի նստեն։ Այդտեղ էր և Վաղինակը՝ փոխած իր հնոտիքը և գեղեցիկ հագուստով զուգուած։ Այդպէս գեղեցիկ և ուրախ ճաշ չէր արած Վաչագանը իր բոլոր կեանքումը։ Այն ուրախութիւնն ու զբաղմութիւնը, որ անում էին օրիորդները, Վաղինակին էլ մի այնպիսի հոգեկան զմայլմունքի մէջ էին ձգել, որ նա կարծում էր, թէ երանելեաց աշխարհի մէջ է և հրեշտակների հետ է խնդում, ուրախանում։ Անահիտն էլ ազատուեց հոգեմաշ ցնորքներից և մի բաժակ գինուց յետոյ ինքն էր առաջնորդում օրիորդներին ու տիկիններին սրախօսութիւն անելիս։

Այսպէս ուրախ ճաշելուց յետոյ, փողերը նշան տուին, որ ժամանակ է ճանապարհ ընկնելու դէպի տուն։ Առաջն ընկան Թագաւորն ու Թագուհին, նրանց կողքին օրիորդներն ու տիկինները, իսկ ետևից բոլոր զինուորները, որոնք միաձայն երգում էին մի ազգային յաղթական երգ։ Երբ որ հասան Պերոժ քաղաքի հրապարակը, բոլոր քաղաքացիք, մեծ ու փոքր, այր ու կին միաբերան աղաղակեցին—

—Կեցցէ՛ Թագաւորը, կեցցէ՛ Թագուհին, կորչի՛ն քուրմերը, կործանուին կռատուններին, քրիստոնեայ, քրիստոնեայ, կուզենք լինել։

Թագաւորը նրանց պատասխանեց, որ շուտով կը գայ հայրապետը և նրանց կրմկրտէ, (Եւ յիրաւի երկու օրից յետոյ եկաւ Աղուանից Նուփհաղիշէ Կաթողիկոսը շատ քահանաներով և եպիսկոպոսներով և բոլոր Պերոժցոց տարաւ Կուրի եզրը, ուր մերկացան ամենքը և սպիտակ սաւանով սփածուած մտան գետը, փոքր մանուկներին գրկերն առած։ Կաթողիկոսը մկրտութեան համառօտ կարգը կատարեց և ամենքին հրամայեց երեք անգամ ընկղմուիլ ջրումը և դուրս գալ։ Այսպէս լուսաւորեցան Պերոժցիք քրիստոնէական լուսով։ Բայց մենք դառնանք մեր պատմութեանը)

ԺԵ

Երբ որ Թագաւորն ու Վաղինակը ողջ առողջ տուն հասան, դրանց դիմաւորեց Զանգին, և մերթ մէկի, մերթ միւսի ոտներին փաթաթուելով՝ այնպէս էր վնգվնգում, որ կարծես ամեն բան գիտէր, ամեն բան լսել էր։

Միւս օրը բանտից հանեցին դիպակավաճառ քուրմին, որ դատեն հրապարակաւ և դատապարտեն։ Երբ որ դատաւորները ժողովեցին և ուզում էին դատել նրան Թագաւորի ներկայութեանը, Վաղինակը մօտեցաւ և խնդրեց Թագաւորից, որ այդ դաժան ծերի կեանքն ու մահը իրան յանձնէ։

—Դու ինչպէս ես ուզում պատժել սրան, հարցրեց Թագաւորը։

—Այդ մասին ես ու Զանգին կը մտածենք, պատասխանեց Վաղինակը։ Դրա մահուան կերպովը միայն կարող եմ թեթևացնել յիշողութեանս մէջ իմ կրած կրկիծը։ Այն գարշելիները հեշտ պրծան, նրանց բախտին չպիտի արժանացնեմ սրան։

—Բայց, Վաղինակ, դու մոռանում ես, որ քրիստոնէին անվայել է վրէժխնդրութիւնը։ Ինչպէս տեսնում եմ, դու սրան տանջել ես ուզում։

—Ո՛չ, ես ուզում եմ միայն, որ դրա սև հոգին Զանգուն յանձնեմ և թողնեմ նրա կամքին, որ ինչպէս ուզենայ, այնպէս հանէ...

—Տա՛ր, տա՛ր, շնասատակ արա սրան, ասեցին միաբերան դատաւորները։ Թագաւորն էլ չուզեց Վաղինակի խնդիրը մերժել։ Վաղինակը քուրմի ձեռները կապոտած, տարաւ մի ձորի մէջ և այնտեղ բաց թողնելով, ասեց Զանգուն.

—Զանգի՛, տե՛ս, սա է այն մարդը, որ ինձ քանի տարի տանջել է սոսկալի տանջանքով. ինձ այնպէս բան

է ուտեցրել, որ դու չես տեսել քո օրումը։ Զանգի, տանջվիր այս մարդուն, որ մի քիչ սիրտս հովանայ։ Դէ, գազան է սա, բռնիր, կծիր, պինդ, պինդ...

—Զանգին մի ոստիւնով յարձակուեց քուրմի վրայ և մի ակնթարթի մէջ բուկը հախռելով՝ խեղդեց, և մռմռալով յետ քաշուեց իսկոյն։

—Ա՜խ, Զանգի, այդ ինչ հեշտ պրծացրիր դու այդ անիրաւին։ Մի՞թէ ես քեզ այդպէս ասացի։ Այդպէս հօ ոչ մի բարեգութ դահիճ չէր անիլ, ինչպէս որ դու արիր։

Վաղինակը շատ զղջաց, որ Զանգուն դահճի պաշտօն տուաւ և թագաւորին գանգատուեց, բայց թագաւորը շատ ուրախացաւ, որ Զանգին այնքան բարի է եղել։

Վաչագան թագաւորի այս արկածքի լուրը տարածուեց բոլոր քաղաքներում և գիւղերում։ Այդ մասին խօսում էին մինչև օտար երկիրներում էլ և ամենայն տեղ Անահիտի և Վաչագանի գովասանքն էին անում։ Ազգային երգիչները գիւղէ գիւղ և քաղաքէ քաղաք պտըտելով՝ այդ անցքի պատմութիւնն էին անում երգերով։ Ափսոս, որ այդ երգերը մեզ չեն հասել. բայց ինչ որ արել են Վաչագանն ու Անահիտը իրանց աշխարհի համար, այդ բանը հէքիաթի ձևով պատմում են մինչև այսօր էլ։ Այդ հէքիաթի գլխաւոր միտքը այն է, որ „թագաւորի կեանքը արհեստն է փրկել“։ Այս լաւ միտք է, և ինչ ժողովրդի մէջ որ գտնւում է մի այսպիսի սրբացած աւանդութիւն, դա ցոյց է տալիս, թէ ուրեմն այն ժողովուրդը մեծ նշանակութիւն է տալիս արհեստներին, աշխատասիրութեանը, որից գլխաւորապէս կախւած է ժողովրդի բախտաւորութիւնը։ Այդ բախտաւորութիւնը եւս առաւել ապահովանում է, երբ որ երկրի թագաւորն ինքն անձամբ օրինակ է տալիս ժո-

ղովրդին և հովանաւորու պաշտպան է դառնում արհեստին։

Եւ ճշմարիտ, մեր պապերը, որ շատ աշխատասէր և արհեստասէր էին, այդ անցքից յետոյ ևս առաւել ուշադրութիւն դարձրին արհեստների վրայ։ Ամբողջ աշխարհումը էլ ոչ մի հոգի չէր գտնւում, որ մի որ և իցէ արհեստ չիմանար, և շատ արհեստներ մեր աշխարհում մինչև վերին կատարելագործութեան հասան։ Աղջկէքը սովորում էին առհասարակ գործուածքներ անել. բրդից գործում էին զանազան գորգեր և շալեր. բամբակից՝ կտաւեղէն, մետաքսից՝ նուրբ կերպասներ։ Կար, ձև, հիւսուածք ամենքը գիտէին։ Ամենայն երկրագործ ինքն էր շինում իր բոլոր գործիքները՝ իր գութանն ու սայլը, իր զէնքն ու զրահը, իր պղնձեղէն ու կաւեղէն ամանները, իր տունն ու կարասիքը։ Ամառը երկիրն էր գործում, ձմեռն իր արհեստը բանեցնում։ Եւ աշխատում էին ոչ թէ ջոկ ջոկ՝ այլ խմբովին, միասին։ Տեսնելու բան էր, թէ ինչպէս գիւղի բոլոր առոյգ երիտասարդները՝ ահագին կռանները ձեռքներին՝ զարկ զարկ ետևից կարկուտի պէս թափում էին մի կտոր երկաթի վրայ, որից ուզում էին մի խոփ շինել, կամ կացին, կամ թուր և այլն։ Այսպէս միասին էին հերկում իրանց դաշտերը և միասին հնձում արտերը։

Հոգևորականութիւնն այն ժամանակ մի ձրիակեր դասակարգ չէր։ Բոլոր վանքերը մի մի գործարան էին, ուր պատրաստում էին աղնիւ մագաղաթ, գրում էին, կազմում էին, և բացի սրանից իրանց բոլոր հագուստներն ու կարասիքը իրանց ձեռքովն էին պատրաստում։ Նրանք ասում էին. «Ուսումն ու արհեստը պէտք է այնպէս հիւսւած լինին միասին, ինչպէս Վաչագան թագաւորի դիպակը իր խորհրդաւոր թալիսմաններով։

Կարող էք ուրեմն երևակայել, թէ ինչ կըլինէր մի

ժողովուրդ այնպիսի հոգևորականների օրով, մանաւանդ այնպիսի մի թագաւորի, ինչպիսին Վաչագանն էր, որ ժողովրդի հարազատ զաւակն էր, նրա հայրն ու եղբայրը։ Ի՞նչ կըլիներ Անահիտի պէս մի թագուհու օրով, որ երկրի համար դառաւ հարազատ և սնուցիչ մայր, և ահա՛ ինչ էր ասում ժողովուրդը Անահիտի մասին։

„Նա մեր դեաերը ծածկեց լաստերով ու կամուրջ-
‹ ներով, մեր ծովերն ու լճերը՝ նաւերով ու նաւակնե-
‹ ներով. նա մեր դաշտերը ողողեց ջրանցքներով եւ ա-
‹ ռուներով, մեր քաղաքներն ու գիւղերը՝ սառն աղբիւր-
‹ ներով։ Նա մեր այլերին հարթ ճանապարհներ տրւաւ,
‹ մեր դուքթաններին ընդարձակ երկիր։ Նա կործանեց
„ դժոխքը և մեր աշխարհը շինեց մի եդեմական դրախտ։
‹ Կեցցէ՛ Անահիտը, կեցցէ յաւիտեան“։

Ամեն աշխարհ, ամեն երկիր, եթէ ունի հարազատ մայր՝
Նա կըծաղկի դրախտի պէս, նա չի լինիլ անբախտ, թշւառ։
Ամեն հոգի, ամեն անհատ, եթէ ունի արհեստ ուսում,
Նա չի լինիլ տնանկ, աղքատ, վտանգալից մեր աշխարհում։
Արհեստն է որ աղբիւրի պէս, միշտ բղխում է, միշտ ծլծլում,
Թէպէտ և մերթ նրւազում է, բայց բնաւին չի ցամաքում։
Մեր հայրենի սուրբ երկրումը, ուր եդեմն էր անմահական,
. . . . . .
Մոլեկրրոն մոլլաները նոյնպէս ունին սուրբ քրմապետ,
Որ գերում է հայ սերընդին եւ աշխարհիցս անում անհետ։
Զրկան մեր մէջ ոչ Վաչագան, ոչ Անահիտ մի իմաստուն,
Որ կործանեն այդ դժոխքը եւ տան հային բարօրութիւն։
Միակ հնար մեզ մնում է՝ սովրիլ արհեստ, սովրիլ ուսում,
Սոքա են այն թալիսմանը, որ տարտարոս է կործանում։

Վ. ԵՐԶ

[illegible]

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0685865